

ИПА програм Европске уније за више корисника

ПРЕДУЗЕТНИЧКО УЧЕЊЕ
ПРИСТУП КЉУЧНИМ КОМПЕТЕНЦИЈАМА
ИСЦЕД НИВО 2

Пројекат финансира Европска унија

Пројекат реализује СЕЕЦЕЛ

ПРЕДУЗЕТНИЧКО УЧЕЊЕ

Приступ кључним компетенцијама

ИСЦЕД ниво 2

ОРГАНИЗАЦИОНИ ПРОФИЛ

ШТАМПА:

Центар за предузетничко учење Југоисточне Европе
Селска 217/IV
Загреб, 10000
Хрватска

ЗА ИЗДАВАЧА:

Сандра Рончевић
Соња Шегвић

©South East European Centre for Entrepreneurial Learning, 2011. Сва права су задржана.

АУТОРИ:

Ефка Хедер
Маја Љубић
Ловро Нола

ИСБН 978-953-56732-0-0

Примерак ове књиге може да се нађе на СЕЕЦЕЛ-овом веб-сајту на адреси:
www.seecel.hr

Штампано у Загребу, у Хрватској, 2011.

Штампао Магнус Губернатор д.о.о. (Четири Боје група)
Дизајн и припрема Јеленко Херцог

Евиденција ЦИП каталога за ову књигу може да се добије од Народне и
Универзитетске библиотеке у Загребу под бројем 770962

Центар за предузетничко учење Југоисточне Европе (СЕЕЦЕЛ) је регионална установа чија је мисија да промовише укључивање предузетничког учења и предузетничке писмености у осам земаља Југоисточне Европе (ЈИЕ) у предприступном процесу. СЕЕЦЕЛ финансира Европска унија (ЕУ) кроз Инструмент за предприступни пакет за више корисника. Такође се финансира из државног буџета Републике Хрватске преко Министарства економије, рада и предузетништва.

Земље чланице СЕЕЦЕЛ-а су (абecedним редом):

- Албанија
- Босна и Херцеговина
- Хрватска
- Косово¹
- Македонија²
- Црна Гора
- Србија
- Турска

Као институцијом, СЕЕЦЕЛ-ом управља Међународни управни одбор, састављен од по два представника сваке земље чланице СЕЕЦЕЛ-а, где је један представник Министарства економије, а други Министарства просвете. Тиме се обезбеђује политички дијалог између просветног и привредног света. Свака земља чланица СЕЕЦЕЛ-а има један глас и Европска комисија има право гласа, што чини укупно девет гласова у одбору. Даље, рад Управног одбора СЕЕЦЕЛ-а прате три међународне агенције: Европска фондација за обуку (ЕТФ), Организација за економску сарадњу и развој (ОЕЦД) и Савет за регионалну сарадњу (РЦЦ).

¹ Према УНСЦР 1244/99

² Бивша југословенска република

УВОДНА РЕЧ

Као што је Вајтхед рекао 1929. године

„Постоји само један предмет за образовање, а то је живот у свим својим појавама.“³

Нашироко је признато да предузетништво представља покретачку снагу за националне привреде и друштва. Предузетништво доноси корист како на нивоу друштва тако и на нивоу појединца кроз лично задовољство и постигнућа, док истовремено промовише одржив и паметан раст и развој.

Паралелно са развијањем области предузетништва, јавља се све већа заинтересованост за развијање образовних програма који ће подстицати и неговати индивидуалне предузетничке компетенције.

Учење за предузетништво подстиче предузетнички дух у друштву, раст нових предузећа и ефикасније коришћење креативних потенцијала и постојећих знања и вештина. Као такво, предузетничко учење је приоритет политике Европске уније и земаља у процесу приступања ЕУ,

³ Whitehead, A.: The Aims of Education (Toronto, Collier-Macmillan, 1968), p. 6-7

као и раст и развој области у данашњем контексту учења и образовања. Предузетничко учење се активно промовише у свим земљама чланицама Европске уније, земљама које су у предприступној фази и глобално, мада је његова имплементација још увек у раној фази.

Предузетничко учење може да се пружи на многе начине и не постоји једно решење које ће одговарати свим могућим ситуацијама и околностима. Уместо тога, важно је да се утврди оно што је највише примерено за појединце и друштво.

У Југоисточној Европи се сада улажу напори на националном нивоу да се предузетничко учење интегрише као кључни елемент промовисања одрживог

привредног раста и јачања конкурентности. Због тих националних напора и следећи начело да „када се људи удруже, проблеми постају могућности“, земље чланице СЕЕЦЕЛ-а су се сложиле да стратешки сарађују на регионалном нивоу да размењују идеје и искуства, створе додатну вредност и успоставе систем доживотног предузетничког учења (ДПУ).

Овај документ је настао из те стратешке сарадње и треба да послужи као ресурс пилот школама и креаторима политике који развијају предузетничко учење као кључну компетенцију кроз политику и праксу. То показује како интегрисање предузетничког учења као системског решења унапређује појединце и друштво на дужи рок.

ЗАХВАЛНОСТ

Овај документ је резултат опширних и сложених регионалних напора да се предузетничко учење промовише и реализује као кључни елемент паметног и одрживог раста.

Хтели бисмо да захвалимо владама:

- Албаније
- Босне и Херцеговине
- Хрватске
- Косова⁴
- Македоније⁵
- Црне Горе
- Србије
- Турске

Хтели бисмо да изразимо нашу захвалност овим земљама, које представљају њихова министарства економије и просвете, за пуну подршку и

⁴ Према УНСЦР 1244/99

⁵ Бивша југословенска република

сарадњу, без којих овај корак напред не би био могућ.

Нарочито бисмо желели да се захвалимо Европској комисији и влади Републике Хрватске коју представља Министарство економије, рада и предузетништва на њиховој финансијској подршци.

Ови захвати не би били могући без доприноса, стручности и знања регионалних и међународних експерата. Зато се захваљујемо: Мимози Аголи, Мустафи Аксоју, Ибрахиму Букелу, Бугу Дедају, Биљани Димитријевић, Валбони Фетиу-Мјеку, Сузани Готлиб, Славици Ивошевић, Елизабети Јовановској Радановић, Пранвери Камани, Маји Кнежевић, Хансу Јергену Кнудсену, Сузани Костадиновој, Слободанки Лоли Радуловић, Слободану Марковићу, Силви Мишљеновић, Жељки Мркши Мазалин, Весни Пуратић, Славици Раичевић, Хансу Кристијану Ралкингу, Ирми Руговац, Драгутину Шћекићу, Здравку

Ткалецу, Сејди Усилдиз, Енијани Вели, Нарциси Војновић, Бетули Јеткин, Блериму Златкуу и Радовану Живковићу. Посебно се захваљујемо Некли Халилоглу, члану Управног одбора СЕЕЦЕЛ-а, на њеном активном учешћу у свим дискусијама. За детаљније информације, ПОГЛЕДАЈТЕ Анекс 4.

Бо Каперман (Општа управа ЕК за проширење) и Марко Цуравић (Општа управа ЕК за предузетништво и индустрију) су пружили изузетно велику подршку целокупном процесу и њихов допринос нам је умногоме помогао у усклађивању регионалног предузетничког учења са политикама ЕУ.

Такође се радујемо наставку одличне сарадње и размене идеја и знања који су већ успостављени са ЕТФ-ом. Посебну захвалност дугујемо Ентонију Грибену и тиму ЕТФ-а за предузетништво.

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА

ЗП – Заједница праксе

ПУ – Предузетничко учење

ЕК – Европска комисија

ЕСПБ – Европски систем преноса и акумулације бодова

ЕУ – Европска унија

ЕОК – Европски оквир за квалификације

ЕТФ – Европска фондација за обуку

ИСЦЕД – Међународна стандардна класификација образовања

ИПА – Инструмент за предприступну помоћ

ДУ – Доживотно учење

ДПУ – Доживотно предузетничко учење

ИУ – Исход учења

НОК – Национални оквир за квалификације

ОМК – Отворени метод координације

СБА – Европски закон о малом предузетништву

ЈИЕ – Југоисточна Европа

СЕЕЦЕЛ – Центар за предузетничко учење Југоисточне Европе

МСП – Мала и средња предузећа

ОН – Обука наставника

ВЕТ – Стручно образовање и обука

САДРЖАЈ

1. РАЗВОЈНИ КОНТЕКСТ ЗА ПРЕДУЗЕТНИЧКО УЧЕЊЕ	10	6. ПИЛОТИРАЊЕ СТРАТЕГИЈЕ	50
1.1. Политички оквир ЕУ	11	7. ЗАКЉУЧЦИ	54
1.2. Стање ствари у региону у предприступној фази – земље чланице СЕЕЦЕЛ-а	17	8. АНЕКСИ	58
2. РАЗВОЈНИ КОНТЕКСТ ЗА ПРЕДУЗЕТНИЧКО УЧЕЊЕ	20	8.1. Анекс 1: УНЕСЦО ИСЦЕД нивои образовања укратко	59
2.1. Предузетничко учење	21	8.2. Анекс 2: Списак пилот школа	61
2.2. Методологија и циљеви	24	8.3. Анекс 3: Индекс политике СБА – 1. начело образовање и обука за индикаторе предузетништва	62
3. ПРЕДУЗЕТНИ УЧЕНИК	28	8.4. Анекс 4: Управни одбор СЕЕЦЕЛ-а и експерти радних група ИСЦЕД 2	66
3.1. Исходи учења	31	8.5. Анекс 5: Примери идеја за кључне предмете и активности у школи	71
4. ПРЕДУЗЕТНИ НАСТАВНИК	38	8.6. Анекс 6: Питања за наставнике на крају пилот фазе	75
4.1. Усавршавање наставника	39	8.7. Анекс 7: Образац обавезног плана часа	76
4.1.1. Почетно оспособљавање	41	8.8. Анекс 8: Упитник за стручњаке у школама	78
4.1.2. Усавршавање током службе	41		
5. ПРЕДУЗЕТНА ШКОЛА	44		
5.1. Елементи предузетне школе	48		

РАЗВОЈНИ КОНТЕКСТ ЗА

ПРЕДУЗЕТНИЧКО УЧЕЊЕ

1.1

ПОЛИТИЧКИ ОКВИР ЕУ

Развој и промовисање предузетништва представља дугогодишњи стратешки циљ политике и земаља чланица ЕУ и земаља у предприступној фази, а последњих година добија на све већем значају. Глобализација је интензивирала потребу привреда да буду конкурентне и иновативне, а блистава основа креативних и иновативних предузетника је од суштинске важности да се изађе у сусрет изазовима глобализације и искористи предност прилика које се јављају. Предузетници такође стварају нова радна места и друштвену добробит те тако имају важну улогу у привредном и друштвеном благостању. Актуелни привредни пад је само још више нагласио потребу да се развије шира и солиднија основа европских предузетника.

Као одговор на ове проблеме, Европска комисија је развила и усвојила низ мера. Најважнија међу њима је изградња јаче културе предузетништва и „предузетничког духа“ нарочито међу младим људима, за шта кључне покретаче представљају образовање и

обука. Крајем деведесетих година прошлог века ЕУ је почела да тражи начине како да развије образовање и обуку за предузетништво и негује предузетнички начин размишљања. Иако постоје разни примери добре праксе у земљама чланицама ЕУ као и у региону који је у фази пре приступања, још увек су то примери на нивоу локалних решења и ад хок иницијатива, а не стратешки приступи развијању система доживотног предузетничког учења⁶. Докази удружених напора да се предузетништво чврсто утемељи у оквиру структуре и праксе националног образовног система су још увек малобројни.

Заузимање стратешког приступа ка развијању доживотног предузетничког учења води порекло од низа мера у креирању политике на нивоу Европске уније, почевши са Лисабонским саветом (март 2000.), што је био главни политички корак који је захтевао

⁶ Предузетничко образовање је предмет кохерентне националне стратегије у свега четири земље чланице ЕУ – Европска комисија; Преглед Европског закона о малом предузетништву (*Review of the Small Business Act for Europe*) (Брисел, фебруар 2011.) COM(2011 78 FINAL)

модернизацију система образовања и обука у земљама чланицама у складу са циљем Лисабонске стратегије како би ЕУ постала „најконкурентнија и најдинамичнија економија на свету заснована на знањима која је способна за одржив економски раст са више бољих послова и бољом друштвеном кохезијом.“⁷

Европска повеља за мала предузећа (усвојена 2002. године за земље чланице ЕУ и 2003. за земље у предприсупној фази) постављена је у оквиру посвећености Лисабонске стратегије да „негује предузетнички дух и нове вештине из ранијег доба.“⁸ Препознаје потребу да се „општа знања о пословању и предузетништву... подучавају на свим нивоима заједно са „посебним модулима везаним за пословање“ који ће бити „кључни састојак“ образовања на нивоу средњег образовања и вишим нивоима.“⁹

Након овог иницијалног политичког оквира, израђена су усмеравачка документа са препорукама и директивама за конкретнији приступ развијању система доживотног предузетничког учења. Зелена књига за предузетништво у ЕУ (2003.) (такође усвојена и за регион у предприсупној фази) дефинисала је да „образовање и обука треба да допринесу подстицању предузетништва кроз неговање правог духа, свести о каријерним могућностима предузетника и вештина“.¹⁰ У одговор на потребу за

пуном подршком лисабонским циљевима да би се грађани припремили за учешће у привредама заснованим на знању, ЕУ је објавила препоруку за Парламент ЕУ под насловом Европски оквир за кључне компетенције за доживотно учење (2006.).¹¹ Оквир представља основ за све политике образовања и обуке за Европску унију и све земље у предприсупној фази као део њиховог процеса приступања. Овај оквир може да се сматра почетном тачком за развој нове писмености (предузетничке писмености) за ново доба која ће поспешити конкурентне привреде засноване на одрживом расту и развоју.

Компетенције дефинисане у том документу су:

- Комуникација на матерњем језику;
- Комуникација на страним језицима;
- Математичка компетенција и основне компетенције у науци и технологији;
- Информатичке компетенције;
- Учење како се учи;
- Социјалне и грађанске компетенције;
- **Смисао за иницијативу и предузетништво;**
- Културна освешћеност и експресија.

⁷ Европски савет; Лисабонски европски савет (Брисел, март, 2000.)

⁸ Европска комисија; Европска повеља за мала предузећа (*European Charter for Small Enterprises*) (Брисел, јун 2000.)

⁹ Исто 8

¹⁰ Европска комисија; Зелена књига: Предузетништво у Европи (*Green Paper: Entrepreneurship in Europe*) (Брисел, јануар 2003.)

¹¹ Компетенције се овде дефинишу као комбинација знања, вештина и ставова који одговарају конкретном контексту.

Оквир 7. компетенције се посебно фокусира на предузетништво и дефинише се као „способност појединца да преточи идеје у дела. Укључује креативност, иновацију и преузимање ризика, као и способност планирања и управљања пројектима како би се постигли циљеви. То подржава појединце не само у њиховом свакодневном животу код куће и у друштву, већ и на радном месту, да постану свесни контекста њиховог посла и способни да уграбе прилике, а такође представља темељ за конкретније вештине и знања која су потребна онима који оснивају или доприносе социјалној или пословној делатности. То треба да обухвата свест о етичким вредностима и да промовише добру владавину.“¹²

Надограђујући се на ту посебну област, предузетничко учење је даље развијено у Осло агенди за предузетничко образовање у Европи (2006.) која је имала за циљ да „одведе напредак корак даље у промовисању предузетничког духа у друштву, на систематичан начин и уз ефикасне акције“.¹³

Осло агенда јасно наводи да „предузетничко образовање треба да се укључи у наставни план и програм за основне школе. Посебно је на овом нивоу образовања важно убедити школе, наставнике и родитеље да предузетништво представља **кључну компетенцију за све** и да то није усмерено ка томе да претвори све

ученике у пословне људе, већ да промовише предузетнички начин размишљања тако да оно постане саставни део наставног плана и програма као хоризонталног елемента у свим областима учења“.¹⁴

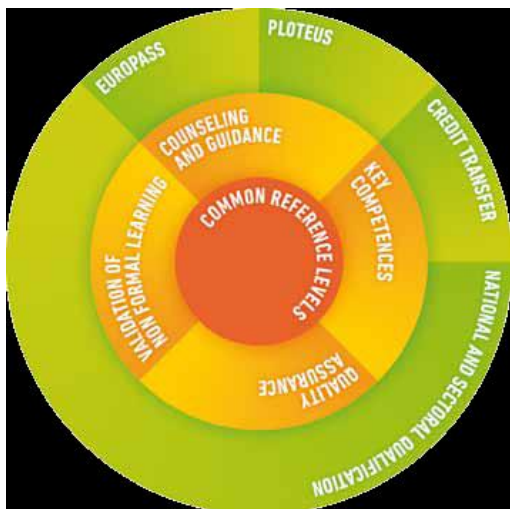
Посебна пажња у развијању људског капитала је усмерена на подршку мобилности људског капитала и максимално искоришћење људских потенцијала. Европски оквир за квалификације (ЕОК) је развијен да подржи овај процес као мета-оквир за лакше и јединствено препознавање људског капитала међу земљама. Оквир се састоји од различитих елемената, од којих је један кључна компетенција као саставни део сваке квалификације. То је јасан смер за све развоје националних квалификација за систематско интегрисање предузетничког учења као кључне компетенције за сваког грађанина.

¹² Европска комисија; Европски референтни оквир за кључне компетенције за доживотно учење (*European Reference Framework for Key Competences for Lifelong Learning*) (Брисел, 2007.)

¹³ Европска комисија; Осло агенда за предузетничко образовање у Европи (*Oslo Agenda for Entrepreneurship Education in Europe*) (Осло, октобар 2006.)

¹⁴ Исто 13

Слика 1. Општи референтни нивои

[Еуропас, Платеус, Пренос кредита, Национална и секторска квалификација – Саветовање и усмеравање, Кључне компетенције, Осигурање квалитета, Валидација неформалног образовања – Општи референтни нивои]

Један од кључних елемената у коришћењу овог документа у пуној мери јесте схватање да су најбитније ствари политике ЕУ о кључним компетенцијама и најбитнији политике ЕОК блиско повезане и међусобно зависне. Оба документа се заснивају на дефинисаним компетенцијама које су састављене од три компоненте и треба да се постигну кроз процес учења.

Терминологија за компоненте компетенција која се користи у

Европском оквиру за кључне компетенције за доживотно учење и ЕОК се разликују. За потребе овог документа, коришћена је терминологија кључних компетенција (знања, вештине и ставови), мада се препоруке могу у потпуности применити на оба процеса.

ТЕРМИНОЛОГИЈА КОМПОНЕНТИ КОМПЕТЕНЦИЈЕ	
ОКВИР КЉУЧНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ	ЕОК
Знања	Знања
Вештине	Вештине
Ставови	Компетенције (у ужем смислу)

Следећи препоруке из ЕОК-а и Оквир ЕУ о кључним компетенцијама, јасно је да образовни систем треба да предузме мере да би постигао овај циљ и осигурао даљи стратешки и одрживи развој доживотног предузетничког учења.

Да би се постигао стратешки и одрживи развој ДПУ, потребно је фокусирати се на школе као јединице промене. Године 2007. резултати јавних консултација ЕУ су представљени и развијени у документу

Школе ЕУ за 21. век, који је дао јасан правац за потребу да се развије „отворено окружење за учење“ стављајући школе за вође у промовисању предузетничког начина размишљања. То је подстакло на идеју о предузетној школи.

Развијање система доживотног предузетничког учења обухвата све нивое и облике система учења. Хелсиншко саопштење (2006.) је увело предузетништво у Стручно образовање и обуку (ВЕТ), док је Саопштење из Бордоа (2008.) дефинисало предузетничко учење као саставни део ВЕТ-а (кључна компетенција).

На основу препорука из Осло агенде, земље у предприступној фази су затражиле конкретнији процес праћења спровођења Европске повеље за мала предузећа за Западни Балкан. Након тог захтева, развијени су индекс и индикатори политике.

Земље у предприступној фази су даље тражиле да се посебна пажња усмери на развијање система доживотног предузетничког учења који ће укључивати норме за различите нивое формалног образовног система и неформалног учења (Димензије 1 и 4) (видети индикаторе индекса политике за образовање ИСЦЕД 2. нивоа у Анексу 3).

Стратешки приступ и одрживи развој система доживотног предузетничког учења (ДПУ) захтева да се посебна пажња посвети свим деловима формалног образовања. Године 2008. усвојене су препоруке за „Предузетништво у вишем образовању, нарочито у оквиру непословних студија“. Установе вишег образовања су међусобно повезане са ИСЦЕД 2 нивоом јер није могуће имати предузетног ученика у предузетној школи без предузетног наставника.

Недавна економска криза је још јаче нагласила потребу за стратешким развијањем предузетничког друштва и предузетничких грађана који су способни да „мисле и делају на предузетнички начин“ и да „преточе идеје у дела“, како је дефинисано Планом за економски опоравак ЕУ (2008.). Европски закон о малом предузетништву – СБА (2008.) још више појачава ту идеју и служи као директан политички оквир за све земље чланице ЕУ и за регион у предприступној фази. Нарочито се 1. начело СБА фокусира на развијање система доживотног предузетничког учења у коме је предузетничко учење кључна компетенција. СБА наглашава предузетничко учење као неопходност за конкурентност и конкурентне привреде засноване на иновацијама и способности да буду конкурентне на глобалном тржишту.

Као наставак СБА, 2010. је била година дискусија о предузетничком учењу као кључној компетенцији на пет Панела разматрања на високом нивоу (који су обухватили једнако и земље чланице ЕУ и земље у предприступној фази).

Стратегија ЕУ до 2020. (2009.) и Стратегија ЕУ за образовање и усавршавање до 2020. (2009.) дефинисале су предузетничко учење као кључну компетенцију за један од кључних приоритета у креирању политике, који подстиче и утврђује стратешки приступ унапређењу предузетничке писмености сваког грађанина кроз доживотно предузетничко учење. Значај предузетничког учења је потом наглашено у ЕУ 2030 „Wise Map Report“ као једног од кључних фактора за подстицање одрживог и

паментног раста и конкурентних привреда заснованих на иновацијама (даље наглашено у ЕУ 2020 Предводничкој иницијативи: иновативна унија).¹⁵

Најновија дешавања у предузетничком учењу су закључци и препоруке Симпозијума ЕУ на високом нивоу о обуци наставника за предузетничко образовање као кључне компетенције (2011.) у складу са пратећом имплементацијом Закона о малом предузетништву.

„Морамо да се ослободимо наде да ће се море икад умирити. Морамо да научимо да пловимо под јаким ветровима.“

Аристотел Оназис

¹⁵ Европска комисија; ЕУ 2020 Предводничка иницијатива: Иновативна унија (*Flagship Initiative: Innovation Union*) (Брисел, октобар 2010.) COM(2010) 546 FINAL)

1.2

СТАЊЕ СТВАРИ У РЕГИОНУ У ПРЕДПРИСТУПНОЈ ФАЗИ – ЗЕМЉЕ ЧЛАНИЦЕ СЕЕЦЕЛ-А

У свим земљама које су у предприступној фази, мала и средња предузећа¹⁶ (МСП) представљају приоритет у свим политичким акцијама као окосница тих привреда. У оквиру свог процеса приступања, земље у потпуности спроводе Европски закон о малом предузетништву (СБА) и редовно подносе извештај Европској комисији. Њихово учешће у процесу је започело 2003. године када су потписале споразум о спровођењу Европске повеље за мала предузећа. Земље су отишле корак даље и затражиле више стратешки приступ за извештавање о имплементацији Европске повеље за мала предузећа за Западни Балкан. Следећи тај захтев, израђени су индикатори политике који се користе као плански инструмент за земље у њиховом процесу приступања ЕУ. Индикатори, који су иначе познати као Индекс политике о МСП (Анекс 3), су заједнички израдили Европска комисија, Европска фондација за обуку, Европска банка за реконструкцију и развој и ОЕЦД, заједно са Националним координаторима за Повељу/СБА.¹⁷

Земље у предприступном процесу су нагласиле у својим извештајима¹⁸ да је, имајући у виду реперкусије глобалне економске кризе на привреду у транзицији, важно да се владе фокусирају на изазове дугорочног раста који ће осигурати надовезивање на досадашња постигнућа.

¹⁶ Према ЕУ дефиницији МСП-а, микро предузећа имају мање од 10 запослених; мала мање од 50 запослених, а средња предузећа мање од 250 запослених

¹⁷ Национални координатори за Повељу/СБА су чланови Управног одбора СЕЕЦЕЛ-а (списак чланова Управног одбора СЕЕЦЕЛ-а у Анексу 4)

¹⁸ Европска комисија, ЕТФ, ОЕЦД; „Напредак у имплементацији Европске повеље за мала предузећа на Западном Балкану – Индекс политике о МСП 2009“ (*Progress in the Implementation of the European Charter for Small Enterprises in the Western Balkans-SME Policy Index*) (2009.)

Навеле су да је образовање дугорочни изазов препознат као основ за целокупан одрживи раст и конкурентност у складу са друштвено-економском инклузијом (Лисабонска стратегија). Најбитније ствари политике ЕУ за предузетничко учење и изградњу система доживотног учења за предузетништво наглашавају се као један од главних приоритета код свих земаља у предприступном процесу.

Политичке дискусије се настављају и земље крећу ка структурираном политичком дијалогу, а бројни ад хок пројекти и добре праксе су успостављени на локалном нивоу. Међутим, још предстоји далек пут да би се постигла потпуна имплементација предузетничког учења као кључне компетенције и потпуно оперативног система доживотног учења за предузетништво.

Земље у предприступној фази као привреде у транзицији¹⁹ су осетиле знатне трзаје економске кризе и 2007. године су заједнички изразиле потребу за стратешком регионалном сарадњом у развијању система доживотног предузетничког учења као једним од главних приоритета и неопходности за превазилажење садашње и будућих економских криза. Центар за предузетничко учење Југоисточне Европе (СЕЕЦЕЛ) је основан 2009. године као директан резултат иницијативе земаља Југоисточне Европе / региона у предприступној фази. СЕЕЦЕЛ у пуној мери подржава осам земаља у предприступном процесу, Европска комисија и влада Хрватске. Земље чланице СЕЕЦЕЛ-а су: Албанија, Босна и Херцеговина, Хрватска, Косово²⁰, Македонија²¹, Црна Гора,

¹⁹ Земље југоисточне Европе су земље у транзицији према Уједињеним нацијама (<http://unstats.un.org/unsd/methods/m49/m49region.htm#transition>)

²⁰ Према УНСЦР 1244/99

Србија и Турска. Све земље чланице СЕЕЦЕЛ-а деле пуно власништво над процесом и активно и једнако учествују у управљању СЕЕЦЕЛ-ом, развоју садржаја и имплементацији.

Ова стратешка регионална сарадња на развијању доживотног предузетничког система са предузетничким учењем као кључном компетенцијом и свим активностима је такође комплементарна са националним напорима да се развију Национални оквири за квалификације (НОК) у складу са Европским оквирима за квалификације (ЕОК).

У Европској унији 2010. је била година када су се водили разговори на високом нивоу о стратешком развоју предузетничког учења као кључне компетенције.²² Земље у предприступном процесу и земље из јужног суседног региона ЕУ (Египат, Израел и Тунис) су учествовале на једнакој основи са својим европским колегама као „Пети кластер“ зван Панел за разматрање на високом нивоу²³, који је нагласио неколико кључних проблема (који су врло слични онима наведеним за земље чланице ЕУ) у

²¹ Бивша југословенска република

²² Европска комисија; „Ка већој сарадњи и кохерентности у предузетничком образовању – завршни извештај“ (*Towards Greater Cooperation and Coherence in Entrepreneurship Education-Final Report*) (2010.)

²³ Европска комисија, ЕТФ; „Пилот акција о предузетничком образовању: Панел за разматрање на високом нивоу – завршни извештај“ (*A Pilot Action on Entrepreneurship Education: High Level Reflection Panel-final report*) (2010.)

спровођењу предузетничког учења у региону, који могу укратко да се сажму на следећи начин:

- Јавност још увек није довољно упозната са терминологијом предузетничког учења и предузетништва. Термини како се користе у педагошкој ситуацији нису јасни општој јавности, нити постоји довољна свест о предузетништву у непословном окружењу.
- Предузетничко учење нема јасно дефинисани политички оквир, већ се налази у надлежности бројних интересних група – превасходно министарстава економије и просвете, али и других релевантних министарстава и органа који креирају политику.
- Промовисање предузетништва у формалном образовању треба да се повеже са ширим напорима за предузетничко учење и обуку у свакој земљи.
- Сва министарства која се баве партнерством у политици предузетничког учења треба да обезбеде једнако распоређену посвећеност, све до буџетске подршке где је потребна.
- Иако постоји добро разумевање предузетништва као кључне компетенције, недостаје разумевање тога како кључна компетенција може ефикасно да се обухвати у процесу наставе и учења.
- Панел се сложио да постоји очит недостатак дефинисаних исхода учења предузетништва као кључне компетенције, нарочито у основном и средњем образовању.

СЕЕЦЕЛ, као директан резултат препорука из СБА, представља први међународни институционални развој чија је мисија да подржи развој система доживотног предузетничког учења. Иако је ЕУ препоручила међународну

регионалну сарадњу као акцију за земље чланице ЕУ, регион у предприступној фази је био први који ће ту сарадњу и остварити и активно размењује своја искуства са земљама чланицама ЕУ, што је довело до нето користи за све укључене стране.

Једна од приоритетних области СЕЕЦЕЛ-а, које су дефинисале земље чланице СЕЕЦЕЛ-а и СЕЕЦЕЛ-ов Стратешки план, јесте образовање на ИСЦЕД 2. нивоу²⁴, које је обавезно образовање у земљама чланицама СЕЕЦЕЛ-а.

Порука земаља чланица СЕЕЦЕЛ-а је јасна: **свако дете треба да буде предузетнички писмено и то је наш циљ.**

²⁴ ИСЦЕД се односи на УНЕСЦО-в Међународни стандард класификације образовања (Анекс 1)

РАЗВОЈНИ КОНТЕКСТ ЗА

ПРЕДУЗЕТНИЧКО УЧЕЊЕ

2.1

ПРЕДУЗЕТНИЧКО УЧЕЊЕ

Не постоји концизна, универзално прихваћена дефиниција предузетника или предузетништва. Стога, исто важи и за дефиницију предузетничког учења. Како се развијао у различитим друштвима и културама, сам термин је претрпео неколико промена: предузетничко образовање, образовање за предузећа и бројни други. Те промене су се такође одразиле на различите дефиниције предузетничког учења. Унутар Европске уније процес дефинисања предузетничког образовања је започео дефиницијом предузетничког образовања, „Предузетништво се односи на способност појединца да идеје преточи у дела. Укључује креативност, иновацију и преузимање ризика, као и способност планирања и управљања пројектима како би се постигли циљеви. То подржава појединце у њиховом свакодневном животу код куће и у друштву, чини да запослени постану свеснији контекста њиховог посла и способнији да уграбе прилике, и пружа основ предузетницима да оснивају социјалну или пословну делатност“.²⁵

Стручно тело Европске комисије је даље развило дефиницију, рекавши да предузетничко образовање „не треба да се брка са општим пословним и економским студијама; његов циљ је да промовише креативност, иновацију и samozapoшљавање и може да укључује следеће елементе:

- развој личних атрибута и вештина који чине основу предузетничког духа и понашања (креативност, смисао за иницијативу, ризиковање, самосталност, самопоуздање, вођство, тимски дух, итд.);
- подизање свести студената ученика о samozapoшљавању и предузетништву као могућим опцијама за каријеру;

²⁵ Европска комисија; Процена усаглашености са циљем предузетничког образовања у контексту закључака Пролећног савета 2006. (Брисел, новембар 2007.)

- рад на конкретним предузетничким пројектима и активностима;
- обезбеђивање посебних пословних вештина и знања о томе како основати предузеће и успешно га водити.²⁶

Сходно томе, предузетничко учење има два различита вида (ужи и шири) – један је бити предузетник који се бави пословном делатношћу, а други је бити предузетнички, односно понашати се на предузетнички начин и имати извесна предузетничка знања, вештине и ставове, али не и нужно бавити се пословном делатношћу.

Као такво, важно је дефинисати посебне врсте предузетничког учења. Према извештају Светског економског форума „предузетничко образовање садржи следеће три компоненте:

Лични развој: Предузетничко образовање треба да гради самопоуздање, мотивише напредак, јача предузетнички дух, негује жељу за успехом и инспирише на акције.

Пословни развој: Техничка, финансијска писменост и вештине за бављење самозапошљавањем, запошљавањем и предузетништвом које могу довести до сопственог унапређења. То би укључивало очекиване пословне и функционалне наставне програме.

Развој предузетничких вештина: Предузетничко образовање би требало да обучи за социјалне вештине,

умрежавање, креативно решавање проблема, тражење прилика, продавање, интервјуисање, презентације, вођство групе, сарадња са заједницом, бављење бирократијом, локалне културне норме и како оне утичу на пословање, и слично.²⁷

Кад је развијен појам предузетништва као начин мишљења и деловања, ЕТФ, агенција Европске комисије, разрадила је предузетничко учење као део доживотног учења и дефинисала га као „Сви видови образовања и обуке, како формални тако и неформални, укључујући учење на радном месту, који доприносе предузетничком духу и делатности са или без комерцијалног циља.“²⁸

Са горе поменутом дефиницијом Европска унија као полазном тачком за све дискусије радних група СЕЕЦЕЛ-а, постигнут је договор да за земље чланице СЕЕЦЕЛ-а предузетничко учење буде:

²⁶ Европска комисија; Пројекат најбоље процедуре: „Предузетништво у вишем образовању, нарочито непословним студијама“ Завршни извештај експертске групе (*“Entrepreneurship in Higher Education, Especially in Non-business Studies”*) (Брисел, март 2008.)

²⁷ Светски економски форум; *Образовање новог таласа предузетника* (Швајцарска, април 2009.)

²⁸ Gribben, A. (ETF); *Entrepreneurship Learning: Challenges and Opportunities* (Torino, April, 2006)

Концепт образовања и обуке који подржава предузетнички начин размишљања и заснива се на усавршавању појединаца, укључујући основне принципе ефикасности у свакодневном животу без посебног фокуса на започињање бизниса – све то води до предузетничке писмености за друштво у целини.

Уз недавне развоје у дефиницијама предузетничког учења које укључује лично, пословно и друштво, стручњаци из земаља чланица СЕЕЦЕЛ-а су закључили да је неопходно подржати шири смисао предузетничког учења. Зато су државе отишле корак даље и први пут су представиле термин предузетничка писменост. Стручњаци су се затим заједнички сложили да како би се неговала конкурентност са свим елементима паметног и одрживог раста и развило **предузетничко друштво, сваки грађанин треба да буде предузетнички писмен.**

„Ако човек не зна ка којој луци плови, за њега нема повољног ветра.“

Луције Енеја Сенека

2.2

МЕТОДОЛОГИЈА И ЦИЉЕВИ

У свом раду СЕЕЦЕЛ следи начела Отвореног метода координације (ОМК) ЕУ и креирања политике заснованог на доказима у свим питањима развијања садржаја и модалитетима управљања. У складу са тим начелом, све земље чланице СЕЕЦЕЛ-а једнако учествују са својим експертима за конкретну област.

Од три СЕЕЦЕЛ-ова стратешка развојна стуба, први је ИСЦЕД 2, где је главни циљ, како је дефинисано у Стратешком плану СЕЕЦЕЛ-а, следећи:

Подржати земље учеснице у напорима да прилагоде препоруке Европске уније за подстицање предузетништва као кључне компетенције кроз посебан приступ развоја предузетништва у раном образовању (ИСЦЕД ниво 2).

Посебни циљеви су:

1. промовисање приступа доношења одлука на основу доказа међу земљама учесницама, и подстицање иновативности у подручју развоја предузетништва као кључне компетенције;

2. одређивање образовних исхода, прилагођавање курикулума и импликација за наставнички и ученички процес за предузетништво као кључне компетенције, са посебним освртом на препоруке Осло агенде Европске уније за развој предузетничког учења у раном образовању и препоруке министара просвете земаља чланица Европске уније везаних за промоцију предузетништва у склопу националних образовних система (Образовање и обука, 2010-2020.);

3. изградња система за спровођење иновативних решења за предузетништво као кључне компетенције у земљама учесницима, са посебним нагласком на курикулум, наставничко усавршавање, процесе учења, вођење школа и економско-образовну сарадњу.

Да би постигао наведене циљеве СЕЕЦЕЛ ће проћи кроз три фазе следећи приступ доношења одлука на основу доказа, како је приказано на графикану:

Слика 2. СЕЕЦЕЛ-ове развојне фазе доношења одлука на основу доказа

Резултат прве фазе су биле препоруке за три главна елемента успешног и одрживог спровођења предузетничког учења на ИСЦЕД нивоу 2. У ту сврху, формиране су три радне групе. Прва радна група је дефинисала исходе учења за предузетничко учење, друга је развила модалитете за усавршавање наставника, а трећа модел предузетне школе. Радне групе су састављене од националних експерата за одређену област које су именовали одговарајући национални органи преко својих националних чланова у Управном одбору СЕЕЦЕЛ-а. У периоду од годину дана три радне групе су развиле инструмент назван Пакет предузетничког учења који се састоји од три главна елемента, како су описани горе. Сваком радном групом координисао је један међународни експерт.

Радне групе су дефинисале циљеве у првој фази (мај 2010. – мај 2011.):

- дефинисати опште концепте везане за исходе учења за Предузетничко учење на ИСЦЕД нивоу 2;

- размотрити како искористити исходе учења у различитим областима курикулума;
- препоручити исходе учења за спровођење Предузетничког учења кроз интегрисани приступ / унакрсни курикулум;
- дати примере везане за Предузетничко учење код неких предмета;
- разматрати услове за усавршавање наставника специфичне за регион;
- предложити модуле обуке за почетно оспособљавање и усавршавање током службе;
- изградити критеријуме за одабир пилот школа;
- предложити модел предузетне школе.

Радна методологија се заснивала на два комуникацијска медија:

- директан рад (лицем у лице);
- рад преко интернета на платформи Заједница праксе (ЗП).

Прва фаза је започета конференцијом у Дубровнику у мају 2010. где се дошло до заједничког схватања предузетничког учења и политика ЕУ,

договорен је заједнички језик, размотрене су и договорене визија и радни оквир и водиле су се почетне дискусије са циљем да се предузетничко учење рашчлани на дефинисане кључне елементе који ће послужити као почетна тачка за дефинисање исхода учења.

Пре конференције, СЕЕЦЕЛ-ов тим је развио интернет платформу познату као Заједница праксе (ЗП) да би олакшала рад након дубровачке конференције у којој је сваки експерт активно и редовно учествовао у дискусијама. Дискусије преко ЗП су вођене у периоду од маја 2010. до јануара 2011. Друга конференција је одржана у Будви у јануару 2011. и имала је за циљ да разјасни све преостале нејасноће, постигне консензус, негује договор међу свим националним експертима и размотри начела за пилотирање. Након конференције у Будви експерти су наставили своје дискусије на ЗП до маја 2011. када је завршен овај документ.

Паралелно са тим, чланови Управног одбора СЕЕЦЕЛ-а су почели у марту 2011. да припремају националне интересне групе за пилот фазу. У мају 2011. свака земља је именовала четири ИСЦЕД 2 школе у циљу пилотирања стратегије и то ће трајати годину дана (јун 2011. – јун 2012.). Национални експерти који су учествовали у првој фази ће пружати подршку пилот школама како би осигурали успешно пилотирање. СЕЕЦЕЛ-ов тим ће по потреби присуствовати националним радионицама и помоћи у припреми за успешно пилотирање на националном нивоу. У оквиру ове припремне фазе, препоруке експертских радних група ће бити прослеђене пилот школама и

одговарајућим националним интересним групама, где ће проћи тестирање током једне године пилотирања за ученике у завршним разредима (узраст 13-15 година).

Током пилот фазе, све пилот школе (32 школе у 8 земаља) ће делити и размењивати своја искуства и примере планова часова за различите области курикулума и предмета (до краја пилот фазе испоручиће се 10 по школи) преко ЗП и њих ће пажљиво пратити и подржавати национални експерти (чланови радних група) и СЕЕЦЕЛ-ов тим који се налази у Загребу.

Током пилот фазе вршиће се оцене у циљу пружања помоћи планирању и доношењу одлука, контроле и унапређења практичних мера и процену ефикасности интервенције.

Формалне оцене се спроводе ради утврђивања кашњења у развоју и утврђивања стратегија за имплементацију. Стога оцена (евалуација) није једино средство за утврђивање и мерење постигнућа, већ и саставни део имплементационе и пилот фазе у доношењу одлука заснованом на доказима.

СЕЕЦЕЛ-ово особље ће вршити евалуацију целокупне фазе, имајући на уму следећа питања:

Да ли су активности пилот фазе постигле очекиване резултате?

Да ли су активности пилот фазе створиле резултате који нису били планирани?

Да ли су активности пилот фазе имале утицаја?

Неопходно је обезбедити вишеструке изворе информација зарад евалуације. Коришћени алати ће укључивати: упитнике пре и после пилот фазе, учешће у ЗП и дискусије, планове часова, развојне планове појединачних наставника, годишње планове школа, извештај о стручном усавршавању наставника током службе и завршни извештај. Школе имају задатак да обезбеде наведене материјале током и одмах по завршетку пилот фазе, као и да пруже повратне информације ради унапређења препорука у овом документу. Више информација о овоме можете да нађете у поглављу Стратегија пилотирања и у Анексима.

У трећој фази СЕЕЦЕЛ ће завршити евалуацију и поделити искуства из фазе стратешког пилотирања. Ово искуство и евентуална побољшања биће укључени у завршни инструмент за Пакет предузетничког учења и поделиће се са просветним органима земаља чланица СЕЕЦЕЛ-а како би се у потпуности спровео и користио за даљи национални стратешки развој.

Ове три фазе развоја представљају у целости приступ доношењу одлука који је заснован на доказима и који оснажује препоруке политике примерима обезбеђеним из пројеката за спровођење пилота како би приказали одрживост и изводљивост сваке конкретне препоруке.

**НАУЧИТИ КАКО ВИДЕТИ
ДРУГУ СТРАНУ**

ПРЕДУЗЕТНИ УЧЕНИК

Питер Ф. Дракер²⁹ је рекао:

„Већина оног што чујете о предузетништву је погрешно. Оно није магично, није мистериозно и нема никакве везе са генима. То је дисциплина и као свака друга дисциплина може да се научи. Оно што нам је потребно јесте предузетничко друштво у ком су иновација и предузетништво нормални, постојани и континуирани.“

Почетна тачка за предузетничко друштво јесте развити предузетне грађане са позитивним ставом ка предузетничком начину размишљања.

Да би се овај циљ постигао, развоју предузетничког начина размишљања и предузетничког духа се мора приступити систематски, почевши од раног доба као предуслова за процес развијања било које компетенције.

„Смисао иницијативе и предузетништва“ је једна од кључних компетенција – способност појединца да преточи идеје у дела, која такође укључује и креативност, иновацију, ризиковање и способност планирања и управљања пројектима да би се постигли циљеви. Дакле, ово је обавезно на нивоу друштва и за свакога, и шире је обележје које треба да доведе до **предузетног ученика**³⁰ који треба да:

1. утврди могућности за активности а, тиме дакле, да поседује добра знања о свету рада;
2. буде свестан етичког положаја предузећа и предузетника;
3. планира, организује, управља, води, делегира, анализира, саопштава, рапортира, оцењује и евидентира;
4. заступа и преговара;
5. ради као појединац и у тимовима;
6. просуђује и утврђује нечије снаге и слабости, процењује и преузима ризике;
7. преузима иницијативу, проактиван је, самосталан и иновативан у личном и друштвеном животу, као и на послу;
8. мотивише и мотивисан је и одлучан по питању постизања циљева (лично или заједно са другима – чак и на послу).

Оно што особа треба да зна, разуме и уме да уради у контексту иницијативе и предузетништва као кључне компетенције се дефинише као:

²⁹ Светски економски форум; Образовање новог таласа предузетника (*Educating the Next Wave of Entrepreneurs*) (Швајцарска, јануар 2009.) стр. 10, 12

³⁰ Препорука Европског парламента и Савета о кључним компетенцијама за доживотно учење (2006/962/ЕС), Службени лист Европске уније, L 394/10, 2006.

„Неопходно знање обухвата способност утврђивања расположивих прилика за личне, професионалне односно пословне активности, укључујући и питања „шире слике“ која дају контекст у ком људи живе и раде, као што је шире разумевање функционисања економије и могућности и изазова са којима се суочава један предузетник или организација. Појединци би такође требало да буду свесни етичког положаја предузећа и како она могу да буду сила за добро, на пример, кроз фер трговину или кроз друштвено предузеће.

Вештине се односе на проактивно управљање пројектом (укључујући, на пример, способност планирања, организације, управљања, вођења и делегирања, анализирања, комуникације, рапортирања, оцене и евидентирања), ефикасно заступање и преговарање и способност рада и као појединац и заједно у тимовима. Способност просуђивања и утврђивања нечијих снага и слабости, и процена и преузимање ризика када и како је гарантовано, од суштинске су важности. Предузетнички став карактеришу иницијатива, проактивност, самосталност и иновација у личном и друштвеном животу, једнако као и на послу. Укључује мотивацију и решеност да се постигну циљеви, било лични циљеви или они који су заједнички са другима, чак и на послу.³¹

Прва дискусија експерата из земаља чланица СЕЕЦЕЛ-а је била на тему успостављања предузетних школа као јединице промене у друштву. У предузетној школи, целокупан процес – од циљева до предузетничког друштва – назива се предузетничко учење.

Тако, описивање циљева у исходима учења, планирању и организовању процеса учења део је предузетничког учења, који води до предузетних ученика, како је илустровано у наставку:

ЦИЉЕВИ И АМБИЦИЈЕ ПРЕДУЗЕТНОГ ГРАЂАНИНА			ПРЕДУЗЕТНИЧКО ДРУШТВО
ИСХОДИ УЧЕЊА знања, вештине и ставови	НАСТАВНИЧКЕ И УЧЕНИЧКЕ МЕТОДЕ	МЕТОДЕ ПРОЦЕНЕ	ПРЕДУЗЕТНИ УЧЕНИК
ПАКЕТ ПРЕДУЗЕТНИЧКОГ УЧЕЊА			

Слика 3. Пакет предузетничког учења

³¹ Исто 12

3.1

ИСХОДИ УЧЕЊА

Сваки ученик треба да буде изложен предузетничком учењу током свог образовања да би обликовао развој својих личних обележја и карактеристика. Обележја су мешавина индивидуалног скупа квалитета, укључујући понашање, природу, потребе, побуду и главна уверења, а на њих утичу:

- карактеристике са којима смо рођени;
- култура заједнице (друштво);
- породица;
- рад и образовање;
- политичко окружење и окружење доношења одлука.

Нека обележја су добијена рођењем, док се друга стичу кроз неформалну и формалну обуку и процесе учења.

Процес предузетничког учења мора да буде засновано на исходу и углавном фокусиран на ученика кроз употребу исказа исхода учења који експлицитно приказују шта се од ученика очекује да зна, разуме и уме да уради; другим речима, дефинисали су исходе учења, начело које се користи у земљама чланицама СЕЕЦЕЛ-а.

Искази исхода учења се обично карактеришу употребом активних глагола и експерти из земаља чланица СЕЕЦЕЛ-а су применили Блумову таксономију³² као почетну и референтну тачку, као што је приказано у наредној табели.

³² Bloom B., Englehart M.D., Furst E.J., Kratwohl D., Hill W.H.; *The Taxonomy of Educational Objectives, The Classification of Educational Goals, Handbook I: Cognitive Domain (1956)*

Табела 1 Блумова таксономија – Когнитивни домен

КОГНИТИВНИ ДОМЕН	АКТИВНИ ГЛАГОЛИ
ЗНАЊЕ:	пописати, дефинисати, рећи, идентификовати, показати, означити, прикупити, испитати, табелирати, цитирати, именовати, укратко описати, препознати, навести
РАЗУМЕВАЊЕ:	резимирати, описати, протумачити, поредити по супротности, предвидети, повезати, издвојити, проценити, разликовати, дискутовати, проширити
ПРИМЕНА:	применити, демонстрирати, израчунати, попунити, илустровати, показати, решити, испитати, модификовати, повезати, променити, класификовати, прорачунати
АНАЛИЗА:	анализирати, одвојити, поређати, објаснити, повезати, класификовати, извести закључак, уредити, поделити, упоредити, поредити по супротности, селектовати, разликовати
СИНТЕЗА:	комбиновати, интегрисати, модификовати, преуредити, заменити, планирати, створити, дизајнирати, саставити, формулисати, припремити, сакупити
ЕВАЛУАЦИЈА:	проценити, одлучити, рангирати, степеновати, тестирати, мерити, препоручити, убедити, селектовати, просудити, објаснити, подржати, закључити, упоредити, дати процену, евалуирати, оправдати, протумачити, критиковати

Исходи учења се користе на различитим нивоима образовања и обуке и рангирају се од појединачних планова часа индивидуалних планова за учење па све до националних оквира за класификације.

Након опсежних дискусија и на платформи Заједница праксе и током радних састанака, експерти из земаља чланица СЕЕЦЕЛ-а су дефинисали скуп исхода учења за предузетничко учење на ИСЦЕД нивоу 2, како је приказано у наредној табели.

Табела 2 Исходи учења

ЗНАЊА		
ИСХОДИ УЧЕЊА	МЕТОДЕ УЧЕЊА И ПОДУЧАВАЊА	МЕТОДЕ ПРОЦЕНЕ
<ol style="list-style-type: none"> 1. Дефинисати и објаснити разлику између бити предузетник и деловати предузетнички 2. Објаснити зашто несташница захтева доношење одлуке 3. Препознати и дефинисати који производи и услуге су у понуди и потражњи на локалном и националном нивоу 4. Дефинисати критеријуме потребне за доношење одлуке на индивидуалном и групном нивоу и објаснити њихов утицај 5. Упоредити користи са трошковима 6. Израчунати продуктивност и утврдити компаративне предности 7. Утврдити различите могућности за радна места 8. Утврдити и описати најмање две различите каријерне путање 9. Објаснити важност пропратних трошкова и одрживог планирања (размишљати зелено) за предузетничке делатности 10. Навести фазе предузетничке делатности у примеру на нивоу учионице или школе 11. Утврдити кораке у решавању проблема и ризике и дати пример за сваки 12. Развити предузетничку идеју 13. Објаснити јавна добра и дати примере 	<p>Предавања Дискусије Групни рад Презентација вршњачке групе Локалне посете</p>	<p>Есеји Презентација Пројекат/групни рад</p>

ВЕШТИНЕ		
ИСХОДИ УЧЕЊА	МЕТОДЕ УЧЕЊА И ПОДУЧАВАЊА	МЕТОДЕ ПРОЦЕНЕ
<ol style="list-style-type: none"> 1. Показати способност индивидуалног и рада у тимовима 2. Показати способност саопштавања идеја другима на ефикасан начин 3. Показати способност за креативно и иновативно размишљање 4. Показати вештине планирања, делегирања и вођења током групног рада 5. Показати способност коришћења „брејнсторминг“ методе 6. Израдити матрицу доношења одлука 7. Показати способност препознавања и навођења ризика 8. Одредити еколошке последице њихових акција 9. Илустровати способност за решавање проблема и доношења одлука заједно са другима 10. Показати способност оцењивања резултата и процеса из групног рада 11. Показати како направити план производње 12. Представити предузетничку идеју 13. Оценити сопствена средства и компетенције 	<p>Предавања Дискусије Групни рад Презентација вршњачке групе Локалне посете</p>	<p>Практична процена Рад на терену Презентација Пројектни рад Самоевалуација</p>

СТАВОВИ		
ИСХОДИ УЧЕЊА	МЕТОДЕ УЧЕЊА И ПОДУЧАВАЊА	МЕТОДЕ ПРОЦЕНЕ
<ol style="list-style-type: none"> 1. Преузети одговорност за завршетак задатака, испуњење обавеза и рокова 2. Преузети иницијативу за умрежавање са појединцима и групама 3. Показати способност за самостални рад 4. Показати способност поштовања других 5. Показати способност прихватања иновација и промена 6. Показати одговорност за јавна добра 	Наставници као фацитатори Предавања Дискусије Групни рад Презентација вршњачке групе Локалне посете	Практична процена Рад на терену Пројектни рад

Ови исходи учења описују шта сваки ученик треба да зна, разуме и уме да уради по завршетку образовања ИСЦЕД 2. нивоа. Током пилот фазе, предвиђа се да ће пилот школе развити исходе учења на нивоу предмета и плана часа користећи исходе учења да опишу процес учења и његове исходе. Тако школе узимају у обзир интересе ученика и интересних група на начин фокусиран на ученика користећи активне наставне методе, а не фокусирајући се на наставника.

Договор у земљама чланицама ЕУ и СЕЕЦЕЛ-а је да исходи предузетничког учења треба да бу раширени по више тема курикулума. Даље, истраживање је показало да у земљама чланицама СЕЕЦЕЛ-а отприлике половина³³ свих ИСЦЕД 2 наставника сматра да исходи учења на нивоу предузетничког учења морају да обухватају кључне економске концепте.

Исходи учења које је развила СЕЕЦЕЛ-ова радна група за регион у предприступној фази су осмишљени и

састављени да опскрбе друштво и грађане да буду способни да изађу у сусрет садашњим и будућим националним развојима. Написани су нарочито да буду лако спроводиви у постојећим школским наставним програмима.

³³ ЕТФ; Кључне компетенције за доживотно учење (Торино, 2007.)

Једна од главних тема дискусије међу експертима из земаља чланица СЕЕЦЕЛ-а је била како треба подучавати предузетничке компетенције на ИСЦЕД нивоу 2. Договорено је да у циљу развијања изистинског предузетничког друштва, потребно је да предузетничко учење буде тема која ће се протезати по целом наставном програму/интегрисана, а не

само додатни предмет или ваннаставна активност. Зато, да би се омогућила реализација исхода учења у различитим наставним програмима и различитим системима наставних програма, експерти из земаља чланица СЕЕЦЕЛ-а су поделили наставни програм у четири посебне, кључне области курикулума и школских активности:

Слика 4 Области наставног програма

ШКОЛА СА НАСТАВНИМ ПРОГРАМОМ ИСЦЕД 2				
ЈЕЗИК	ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ	ПРИРОДНЕ НАУКЕ	ЛИКОВНО, ФИЗИЧКО И ТЕХНИЧКО	ШКОЛСКЕ АКТИВНОСТИ
језици (матерњи и страни језик)	историја, географија	математика, физика, хемија, биологија	музичко, визуелна уметност, физичко и техничко образовање	проширење предмета, нови предмети, посебна питања, пројекти, и сл.

Експерти из земаља чланица СЕЕЦЕЛ-а су такође разрадили неколико примера идеја за спровођење предузетничког учења у горе наведеним главним предметима и школским активностима. Те идеје можете погледати у Анексу 5. Међутим, треба напоменути да пошто је предузетничко учење потпуно нов концепт у ИСЦЕД нивоу 2 у земљама чланицама СЕЕЦЕЛ-а, ти примери треба да се посматрају само као смернице. Предвиђа се да ће саме школе

узети те смернице и даље их разрадити, развијајући конкретније и знатно проширеније методе за спровођење предузетничког учења у главним предметима и школским активностима. Као такве, школе су у сјајном положају да експериментишу са увођењем ширих исхода учења у својим наставним програмима и да у значајној мери допринесу развијању исхода учења за предмете и планове часова.

„Предузетништво може да оснажи обичне људе да ураде изванредне ствари.“

Гери Шенигер

ПРЕДУЗЕТНИ НАСТАВНИК

4.1

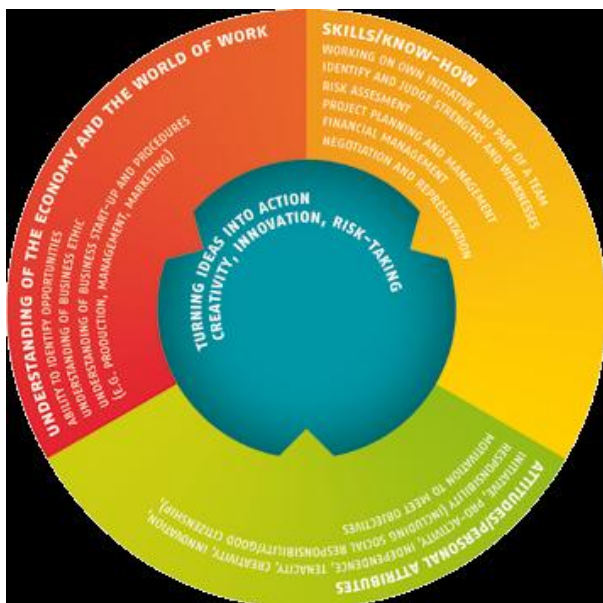
УСАВРШАВАЊЕ НАСТАВНИКА

На основу разних студија спроведених у привредама у транзицији, постоји недовољно разумевања предузетништва и предузетника уопште. За одрживу и конкурентну привреду је потребно веће разумевање и позитивна клима за предузетништво и предузетнике, те, стога, постоји потреба да се развије предузетнички начин размишљања у друштву у целини. Развијање предузетничког начина размишљања у друштву захтева да наставници усвоје предузетничке компетенције и постану предузетни наставници. Како је дефинисано у Великим изазовима усавршавања наставника ³⁴, треба развити, испланирати и спровести решења за предузетне наставнике на систематичан и стратешки начин. Нарочито земље чланице СЕЕЦЕЛ-а имају пред собом изазов у вези са обуком наставника, јер наставници нису „опремљени“ да подучавају предузетничко учење нити постоји успостављен систем који ће обучити наставнике да могу да подучавају предузетничко учење.

Обука наставника у области доживотног учења за предузетништво мора да развије, допуни и осавремени компетенције наставника. Експертска радна група за обуку наставника је закључила да предузетни наставници морају да разумеју предузетништво, да сами буду предузетнички писмени и да умеју да подучавају користећи активне методе наставе/учења и приступ фокусиран на ученике. Слика 5 илуструје и компетенције које наставници треба да усвоје и компетенције које морају да знају да пренесу својим ученицима.

³⁴ Симпозијум на високом нивоу о „Предузетничком образовању: Образовање наставника као критични фактор успеха“ (Будимпешта, април 2011.)

Слика 5 Предузетништво као кључна компетенција³⁵

[РАЗУМЕВАЊЕ ЕКОНОМИЈЕ И СВЕТА РАДА способност идентификовања прилика, разумевање пословне етике, разумевање започињања посла и процедура (нпр. производња, менаџмент, маркетинг) – ВЕШТИНЕ/ТЕХНИЧКА ЗНАЊА рад на сопственој иницијативи и као део тима, утврђивање и просуђивање вештина и слабости, процена ризика, планирање и управљање пројектима; финансијско управљање, преговарање и заступање – СТАВОВИ/ЛИЧНИ АТРИБУТИ иницијатива, проактивност, самосталност, устрајност, креативност, иновација, одговорност (укључујући друштвену одговорност/добро грађанство), мотивисаност за постизање циљева]

Образовање наставника мора да буде усмерено и на нове и на садашње наставнике те, стога, постоје три посебне међусобно зависне припреме у усавршавању наставника:

1. краткорочна: одмах обучити садашње наставнике и увести предузетничку писменост у школску средину јер је то елемент образовања који наставницима у региону недостаје
2. средњорочна: наставити са усавршавањем садашњих наставника, омогућити пренос искустава међу наставницима, и
3. дугорочна: обучити нове наставнике пре него што ступе у службу.

Дакле, неопходно је позабавити се обуком наставника у две главне области: почетно оспособљавање наставника и усавршавање током службе.

Постоје четири приоритетне области које су од суштинске важности за оспособљавање и садашњих и нових наставника да подучавају предузетничку писменост:

- предузетништво;
- предузетничке компетенције ученика;
- развој предузетничких обележја и карактеристика ученика;
- улога предузетне школе и коришћење школске средине.

³⁵ Европска комисија; ЕЦОТЕЦ (2010.) *Ка већој сарадњи и кохерентности у предузетничком образовању*, (ECOTEC Towards Greater Cooperation and Coherence in Entrepreneurship Education) Општа управа ЕК за предузетништво и индустрију. На основу Европских кључних компетенција; израдили учесници Панела за разматрање на високом нивоу (2009.)

Слика 6 Почетно оспособљавање наставника и усавршавање током службе

4.1.1. Почетно оспособљавање³⁶

Да би се кључна компетенција предузетништва пренела из Европског оквира у за кључне компетенције за доживотно учење, сваки наставник током свог почетног оспособљавања (пре ступања на рад) мора да стекне предузетничка знања, вештине и ставове.

Постоје бројна решења за имплементацију кључне компетенције предузетништва на нивоу почетног оспособљавања. У земљама чланицама СЕЕЦЕЛ-а, то је одговорност установа вишег образовања. У складу са болоњским процесом и уз пуну подршку систематском развоју предузетничке компетенције за будуће наставнике, треба да се акредитују приоритетне области за предузетне наставнике (ЕСПБ).

4.1.2. Усавршавање током службе

У земљама чланицама СЕЕЦЕЛ-а усавршавање наставника током службе (на раду) покрива широки спектар који се распростире од националног до школског нивоа обуке. У погледу пилотирања, дошло се до закључка да ће због обима и временског распона пилот фазе, фокус бити усмерен само на школски ниво усавршавања наставника током службе и тако ће се бављење и спровођење промена вршити кроз приступ „одоздо на горе“.

Недавно истраживање је нагласило да усавршавање наставника током службе за предузетничко учење није одговарајуће нити довољно развијено у образовању наставника у земљама чланицама СЕЕЦЕЛ-а.

Пошто је школа као јединица промене основа за увођење и промовисање предузетничке писмености у друштву, школа као целина мора да размишља и дела на предузетнички начин. Стога је важно да усавршавање наставника током службе не буде искључиво за наставнике, већ да обухвата све запослене у школи.

³⁶ Потпуно развијен модел модула почетног оспособљавања наставника ће бити објављен у пилот документу за Установе вишег образовања

Експертска радна група је предложила два модула за усавршавање наставника током рада на нивоу школе, основни и напредни.

Основна обука наставника током службе

Основна обука наставника на радном месту ће обухватити сво школско особље и упознати их са четири приоритетне области обуке наставника. Циљ ове обуке је да се сви запослени у школи упознају са предузетничким учењем и да се подстакну да делују на предузетнички начин. Предвиђа се да ће за ову обуку бити потребно пет до седам часова.

Напредна обука наставника током службе

Због обима и временског распона пилот фазе, напредна обука наставника на радном месту ће обухватити само чланове школског особља који су директно укључени у пилотирање исхода учења. Обука би требало да траје између 25 и 30 часова и предложено је да национални просветни органи вреднују обуку са 1 ЕСПБ. Даље се предвиђа да ће након пилот фазе сво наставно особље требати да учествује у напредној обуци, укључујући и руководство школе.

Табела 3 Предлог за основну и напредну обуку

ПРИОРИТЕТНЕ ОБЛАСТИ	ОСНОВНА ОБУКА	НАПРЕДНА ОБУКА
Предузетништво	Дефиниција, врсте, кључне карактеристике и важност предузетништва и предузетника	Савладавање предузетничких знања, вештина и ставова
Предузетничке компетенције ученика	Концепт компетенција и предузетништва као кључне компетенције	Развијање наставних материјала на основу препоручених исхода учења
Развијање предузетничких карактеристика код ученика	Наставне методе које развијају и подржавају предузетничке карактеристике ученика	Методе подучавања и процене
Улога предузетне школе и коришћење школске средине	Школа као јединица промене ка постизању предузетничког друштва	Саветовање ученика о каријери Комуникација са локалном заједницом

Да би остварили наш главни циљ, биће важно да наставници поседују основно схватање приступа фокусираног на ученике у настави и практично искуство у тој области, позитиван став према предузетништву и довољно времена да разговарају и усмеравају ученике ка практичној примени предузетничких знања, вештина и ставова у њиховом свакодневном животу.

Тачна комбинација наставних метода које ће се користити умногоме ће зависити од теме која се обрађује, учења ученика или њихових капацитета за разумевање, средине у којој се учи и расположивих средстава који се могу користити у процесу учења/наставе. Предузетни наставник треба да се фокусира на наставне методологије које су усмерене на ученика. Поред тих наставних метода, постоји читав низ различитих активних наставних и метода учења које могу да стимулишу заинтересованост ученика за процес учења. Ту спадају студије случаја, игре улога, вршњачко учење, игре симулирања предузећа, приче о успеху, тимско подучавање, гостујући предавачи и студијске посете. Наставници можда нису упознати са неким од ових приступа те би било добро да прошире своје наставно искуство проучавањем, консултацијама и истраживањима и повећају ефикасност процеса учења да би постигли очекиване исходе учења.

Предузетни наставници треба да раде у блиској сарадњи са руководећим тимом у школи, другим наставницима

из школе са којима раде, као и са другим школама, ученицима, родитељима, предузетницима и локалном заједницом како би могли ефикасно да искористе препоручене наставне методе.

Треба да стекну неопходне компетенције кроз усавршавање наставника током службе, где ће школа имати кључну улогу у томе да олакша напоре наставника, чак и да обезбеди додатна средства по потреби, позове ресурсне људе који ће омогућити обуку и да дозволу наставницима и ученицима да реализују нове активности у школској средини или у заједници. Било би корисно ако би ученици могли да посете локалне предузетнике или ако би предузетници могли да се позову да одрже презентацију у учионици. За те активности, наставник треба унапред да испланира, контактира предузетнике пре планираних часова, сарађује са локалним удружењем предузетника (нпр. коморе, агенције за МСП, итд.) и обезбеди неопходне дозволе од школе. Наставник такође треба да уложи напор да буде у току са предметом предузетничког учења. То може да се постигне присуствовањем радионицама о предузетништву, читањем књига, журнала, часописа, истраживањем на интернету, интеракцијом са активним предузетницима и слично. Уз све горе наведено, предузетни наставник треба да буде вољан да направи сопствене **планове индивидуалног развоја** који ће садржавати експериментисање и друге креативне и иновативне методе.

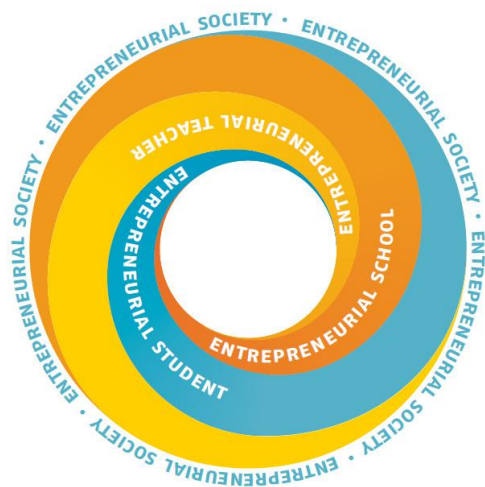
РАЗМИШЉАТИ ИЗВАН ОКВИРА

ПРЕДУЗЕТНА ШКОЛА

Да би се промовисало предузетништво, предузетничко учење и предузетничка писменост као полазиште ка предузетничком друштву, школе морају да постану центар акције. Етос предузетништва јесте да се идеје преточе у дела, а то није могуће без трансформисања школе у отворено окружење за учење. Експерти из СЕЕЦЕЛ-ових земаља чланица су закључили да како би могли да подрже

стварање предузетничког друштва, саме школе треба да постану предузетничке, дакле да постану предузетне школе. Овим не желимо да кажемо да ће се школе претворити у предузећа и комерцијализовати своју делатност и културу, већ да ће деловати као центар за промовисање предузетничког духа у процесима учења у учионици, у свакодневном животу у школи и у локалној заједници.

Слика 7 Предузетничко друштво

[ПРЕДУЗЕТНИЧКО ДРУШТВО *
ПРЕДУЗЕТНИ УЧЕНИК * ПРЕДУЗЕТНА
ШКОЛА * ПРЕДУЗЕТНИ НАСТАВНИК]

Постоје два нивоа утицаја те транзиције и они имају каскадни ефекат, који потом има велику област ефекта. На првом нивоу, школа повећава предузетничке капацитете ученика јер су они приоритетна мета школе и зависе од интерних и екстерних процена, што све има директног утицаја на рангирање и престиж школе.

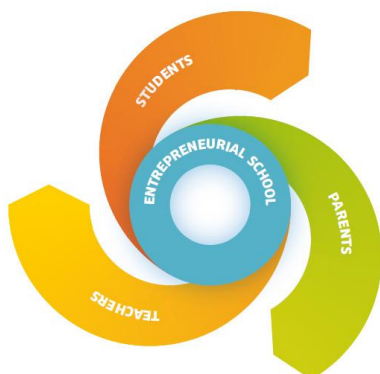
На другом нивоу, школа индиректно циља предузетнички дух родитеља. У земљама чланицама СЕЕЦЕЛ-а, родитељи ученика ИСЦЕД нивоа 2 имају између 35 и 50 година и, према истраживањима, највећа је вероватноћа да ће ова старосна група започети посао, нарочито жене. Дакле, предузетна школа треба да промовише предузетнички дух међу родитељима, са посебним фокусом на мајке. У психологији је врло добро познато да емоције имају значајног утицаја на способности учења особе, односно јаке емоције активирају дугорочну меморију и помажу задржавање информација. Предузетна школа користи јаке емоције између родитеља и детета да активира капацитете за учење код родитеља и да их научи о важности предузетничког духа преко њихове деце. На овом другом нивоу школа делује изван директног школског окружења и каскадно преноси користи предузетничког учења на секундарну интересну групу и локалну заједницу.

Јачање предузетничке активности има и даље користи за друштво у

целини. Истраживање је показало да је мање вероватно за жене да покрену посао и да им је потребно више времена да се одлуче на то. Ипак, позитивна средина пуна подршке за предузетништво повећава вероватноћу да жене започну посао. Жене такође обично започињу мање ризичне послове који имају више одржив раст. У земљама чланицама СЕЕЦЕЛ-а повећање броја жена међу предузетницима је један од приоритетних циљева политике, те школа као промотер позитивне предузетничке средине има кључну улогу у повећању броја предузетница, што за резултат има дугорочне користи за паметан и одржив економски раст.

Када се представи и родитељима и ученицима, предузетничко учење започиње циклус који ће створити позитивно окружење ка предузетничком начину размишљања. Деца и родитељи ће вероватно разговарати о школским темама, што ће несумњиво укључити предузетнички дух, и родитељи често теже да подрже предузетнички дух код своје деце, наставника и школе и активно и сами да се ангажују у предузетничким делатностима. То још више јача позитивну средину ка предузетничком размишљању и промовише не само предузетничку мисао већ и предузетничку активност.

Слика 8 Предузетна школа

[УЧЕНИЦИ * РОДИТЕЉИ * НАСТАВНИЦИ * ПРЕДУЗЕТНА ШКОЛА]

Само један предузетни наставник може да има позитиван утицај на ученике и окружење, али самостално не може да постигне значајнију промену на нивоу друштва. Средства могу да се инвестирају на нивоу система за усавшавање наставника, али ако се средина у којој наставник ради не промени, уложена средства ће имати слаб ефикасан повраћај. Зато је потребно оспособити школско руководство да разуме, подржи и промовише предузетништво и

предузетничко учење унутар школе и у локалној заједници.

Предузетна школа ће, стога, имати позитивне утицаје на ученике и родитеље краткорочно, средњорочно и дугорочно пружајући подршку њиховом предузетничком духу и компетенцији као и подстичући позитивну средину за предузетништво. Као резултат тога ученици, наставници, чланови породице и чланови локалне заједнице ће постати активни у процесу учења и допринеће испуњењу неопходних предуслова за развијање предузетничког друштва. Ова мрежа делује унутар школе и унутар локалне заједнице за размену информација и идеја и олакшавање комуникације, чиме негује активни предузетнички дух. Вишеструке предузетничке мреже предузетних школа могу да се здруже и формирају кохезивну националну мрежу предузетних школа које раде на максималном искоришћењу постојећих ресурса и размењују експертизу и идеје.

На тај начин, **предузетна школа постаје јединица промене.**

5.1 ЕЛЕМЕНТИ ПРЕДУЗЕТНЕ ШКОЛЕ

Експерти из земаља чланица СЕЕЦЕЛ-а су дефинисали елементе предузетне школе и развили следеће индикаторе као смерницу за мерење напретка дате школе ка томе да постане предузетна школа.

Табела 4 Индикатори предузетне школе

БР.	ЕЛЕМЕНТ	ПОЗАДИНА
1.	Школа има визију и мисију предузетништва	Заједничка визија је први корак ка стварању заједничке културе и саопштавању (унутар и изван школе) предузетничког духа школе
2.	Школа има развојни план	Развојни план треба да укратко описује кораке који су неопходни за спровођење визије школе
3.	Школа има циљеве и задатке за руководство	Пуна укљученост школског руководства је неопходна за било које значајније промене широм школе
4.	Школа има циљеве и задатке за наставнике	Наставници треба да разумеју предузетничко учење онако како припада њиховом предмету и предузетништво као напор и мисију широм школе

БР.	ЕЛЕМЕНТ	ПОЗАДИНА
5.	Школа спроводи исходе учења у својим наставним плановима и програмима	Исходи учења дају конкретне циљеве за организовање школских планова и програма и развој предузетних ученика
6.	Школа организује ресурсе и има план ресурса	Максимално искоришћење расположивих ресурса промовише кључне елементе предузетништва и обезбеђује позитивну климу за предузетничке активности
7.	Школа планира и организује обуке и за наставнике и за друго особље	Наставници и особље морају стално да развијају своје личне компетенције за предузетништво и своје наставне методе и методе учења за предузетничко учење
8.	Школа је активно ангажована у локалној заједници	Школа сарађује са локалним организацијама, предузећима и родитељима како би створила отворено окружење за учење и развила снажне везе са постојећим предузетницима
9.	Школа активно промовише предузетничку културу и дух	Школа промовише предузетништво у складу са својом мисијом и визијом и негује предузетнички дух у локалној заједници преко своје локалне мреже
10.	Школа промовише и дели своја постигнућа у предузетничком учењу	Школа делује као центар изврности за развој и промовисање предузетништва и предузетничког учења у циљу поспешивања предузетништва на националном нивоу

Школа која испуњава наведене критеријуме ће такође добити званично титулу Предузетне школе.

Наведени критеријуми не могу да се постигну у једној години (циљни период СЕЕЦЕЛ-овог пилотирања). То захтева развојни процес у дужем

периоду времена, чија тачна дужина зависи од већ постојеће свести о предузетничком потенцијалу елемената у школи и изван школе и њиховог степена активности.

ПИЛОТИРАЊЕ СТРАТЕГИЈЕ

СЕЕЦЕЛ користи приступ доношења одлука заснован на доказима и поделио је своје активности у три фазе. Након прве фазе, која је требало да развије Пакет предузетничког учења, друга фаза се фокусира на пилотирање стратегије израђеног материјала.

Пилотирање стратегије ће се спровести у осам земаља чланица СЕЕЦЕЛ-а, поштујући принципе и методологију коју је договорио и одобрио Управни одбор СЕЕЦЕЛ-а. Свака земља чланица СЕЕЦЕЛ-а је одабрала четири школе³⁷ да учествују у пилотирању стратегије. Именовање пилот школа је резултат блиске сарадње између министарстава економије и просвете. Пилот школе имају и имаће важну улогу у стратешком развоју предузетничког учења на националном нивоу.

Период пилотирања ће трајати целу једну школску годину (почиње од јуна 2011. и завршава се јуна 2012.). Пилот школе ће добити подршку у свом раду од националних експерата, чланова радних група СЕЕЦЕЛ-а из прве фазе, меродавних националних органа и СЕЕЦЕЛ-овог особља из Загреба. Пилот школе ће користити интернет платформу Заједница праксе за редовно ширење искустава у пилотирању и учењу, као и за дискутовање о сваком релевантном питању.

На националном нивоу, свака школа ће пилотирати једну од четири описаних области наставног програма и не може се десити да две школе из једне земље пилотирају исту област наставног програма. Поред сваке области наставног програма која им је додељена, свака школа ће израдити низ предлога за школске активности.

Слика 9 Пилотирање области наставног програма

НАЦИОНАЛНИ НИВО			
ШКОЛА 1	ШКОЛА 2	ШКОЛА 3	ШКОЛА 4
Језик	Друштвене науке	Природне науке	Ликовно, физичко, техничко
Школске активности и	Школске активности и	Школске активности и	Школске активности и

Током фазе пилотирања, у циљу праћења и оцењивања, од школа се очекује да ураде следеће:

1. Дају завршни извештај о реализацији пилот фазе (питања за разматрање дата у Анексу 6 морају да буду укључена у извештај). Овај документ мора да се достави на енглеском језику.
2. Доставе најмање 10 планова часа за конкретне предмете у оквиру наставног програма. Тих 10 планова часа морају да покрију 10 различитих исхода учења. Ова документа морају да се доставе и на матерњем и на енглеском језику и морају да се поставе на платформи Заједница праксе (видети Анекс 7).

³⁷ За целокупну листу именованих школа, погледајте Анекс 2

3. Доставе годишњи школски програм у ком је предузетничко учење интегрисано у све активности следећи развијени садржај и препоруке из поглавља о предузетном ученику, предузетном наставнику и предузетној школи у овом документу. Овај документ може да се достави на матерњем језику.
4. Доставе 20 упитника које су попунили наставници и руководство школе пре пилотирања и још 20 упитника након пилотирања. Идеално би било да исти испитаници попуне и први и други упитник. Ова документа могу да се доставе на матерњем језику (видети Анекс 8)
5. Доставе извештај о усавршавању наставника током службе о предузетничком учењу. Овај документ мора да се достави на енглеском.
6. Доставе најмање три развојна плана појединачних наставника који ће садржати предузетничко учење. Ова документа морају да се доставе на енглеском.
7. Доставе фотографије школских активности и ако је могуће да развију простор на веб-сајту своје школе.
8. Организују догађаје у школи и у локалној заједници да прославе и промовишу предузетничко учење, и учествују у Европској недељи МСП ³⁸ неком активношћу која промовише предузетништво.
9. Дају допринос за СЕЕЦЕЛ-ов чланак који ће бити објављен на СЕЕЦЕЛ-овом веб-сајту.
10. Учествују редовно на СЕЕЦЕЛ-овој платформи Заједница праксе (најмање једном недељно) ради ширења и дискутовања о искуствима.
11. Ако је могуће и зависно од капацитета школе, поздрављамо идеју да школе направе кратак видео запис о различитим фазама и елементима пилотирања стратегије и поделе видео запис са СЕЕЦЕЛ-овом канцеларијом и мрежом у оквиру платформе Заједница праксе. СЕЕЦЕЛ ће даље промовисати те видео записе релевантним интересним групама у региону и у Европској унији.

Стратешке пилот школе треба да испуне следеће „Критеријуме за одабир и оцењивање пилот школе“ (видети табелу 5). Критеријуме су развиле СЕЕЦЕЛ-ове радне групе као резултат прве фазе и послате су из СЕЕЦЕЛ-а одговарајућим националним органима пре него што су пилот школе именоване.

³⁸ За детаљније информације погледајте:
<http://ec.europa.eu/enterprise/initiatives/sme-week/>

Табела 5 Критеријуми за одабир пилот школа

БР.	ЕЛЕМЕНТ
1.	Приступачна јавним превозом
2.	Има најмање два одељења по образовној старосној групи (генерацији) у школи [пожељно за Црну Гору]
3.	Опремљена ИТ опремом и већина наставног особља и школског руководства мора да користи ИТ опрему у стручном раду
4.	Веб-сајт школе мора да буде у функцији
5.	Има од раније успостављен систематски приступ сарадњи између школе и родитеља и школе и локалних власти
6.	Школско особље има позитиван став према предузетничком учењу
7.	Наставно особље је упознато са интерактивним наставним методама
8.	Члан(ови) школског руководства треба да зна(ју) да комуницира(ју) на енглеском
9.	Школско руководство има искуства у реализацији пројеката и буџетским импликацијама
10.	Наставно особље и школско руководство су упознати са самооцењивањем и екстерним оцењивањем

Након номиновања школа, чланови Управног одбора СЕЕЦЕЛ-а и национални експерти су обавестили представнике школа о њиховој улози и задацима током пилот фазе на једнодневном заједничком догађају. Након тога је овај документ послат свакој школи у пилот фази. Ако је потребно и након званичног захтева од националних чланова Управног одбора СЕЕЦЕЛ-а, особље СЕЕЦЕЛ-а ће заказати кратку мисију ради директне помоћи у пилот фази.

По завршетку пилот фазе, пилот школе ће добити титулу *Међународне предузетне школе*³⁹ и треба да наставе да развијају систем доживотног предузетничког учења у својој локалној заједници, а на националном нивоу треба да послуже као весници промена широм система и да чине саставни део националног стратешког програмирања за будућа финансирања од ЕУ која су у директној вези са све већим нивоом учинка индикатора политике СБА (Анекс 3).

Пилот фаза је узбудљиво време за школе и њихове локалне заједнице јер ће имати прилику да се ангажују у модерним окружењима за учење, инкорпорирају модерне методе учења и створе динамичну, предузетничку средину пуну ентузијазма која ће неговати и стварати предузетничко друштво на основу идеја креативности, иновације и одрживости.

³⁹ Тачна титула може да се промени

ЗАКЉУЧЦИ

Сврха овог документа је двострана:

1. да усмери пилот школе ка томе да постану предузетне школе, и
2. да стимулише даљи развој предузетничког учења на националном, регионалном и међународном нивоу.

Пилот школе имају три кључне, циљне области које заједнички поспешују раст предузетне школе. Прву област чине исходи учења, где предузетничко учење мора да се имплементира као кључна компетенција широм наставног плана и програма школе. Друга област се бави наставницима у школама који морају да буду припремљени, подржани и подстакнути да даље усавршавају своје личне предузетничке компетенције, као и знања и вештине потребне да те компетенције пренесу својим ученицима. Трећа и последња област јесте напор широм школе да се негује предузетнички дух како унутар школе (кроз мрежу наставника, школског руководства, ученика и родитеља) тако и изван школе (локална заједница). Ове три области су од суштинске важности за развијање предузетне школе која ће деловати као центар предузетничког учења у локалној заједници за промовисање позитивне климе за предузетништво и поспешивање развоја националних напора да се успостави систем доживотног предузетничког учења.

Школе, наравно, неће бити саме у промовисању доживотног предузетничког учења, а овај документ је такође усмерен на креаторе политике и оне који развијају предузетничко учење како би их подстакло да усвоје системски и стратешки приступ.

Текст позива главне интересне групе и људе из праксе да се ангажују у

стратешкој дискусији јер је рад на документу у току те је потребно стално о њему дискутовати и ревидирати га како би се обезбедило најпригодније решење за будуће изазове. То је почетна тачка и оквир за све дискусије на стратешком нивоу, али није коначно решење. Зато је предстојећа пилот фаза важан елемент у тестирању препорука из овог документа као суштинског дела процеса доношења одлука заснованих на доказима. Допринос пилот школа током пилотирања ће бити од суштинске важности за преиспитивање препорука које ће се извршити по завршетку пилотирања. Пилот школе, њихове локалне заједнице, родитељи, наставници и ученици стога имају кључну улогу у дефинисању будућег предузетничког учења у региону. Нарочито ће важни бити наставници за даље усавршавање предузетничког учења, јер их њихов положај у пилот програму и школама уопште, у комбинацији са њиховом креативношћу и иновацијом, поставља у положај где они могу да пруже највећи допринос и обликују будућност образовања у региону.

Да би се обезбедила солидна основа за успостављање система предузетничког учења на националном нивоу, школа као целина и сви њени елементи морају да делују предузетнички, посебно се фокусирајући на своје креативне и иновативне снаге. То ће довести до веће свести о важности предузетничког учења у друштву а тиме и до све већег степена предузетничке писмености, што ће заузврат довести до успостављања иницијатива вођених могућностима, било да су оне пословне природе или не, и промовисати одржив и паметан раст.

**ВЕЛИКЕ СТВАРИ НЕ НАСТАЈУ ИЗ
ИМПУЛСА**

**ВЕЋ НИЗОМ малих ствари КОЈЕ СЕ
ЗДРУЖЕ ЗАЈЕДНО**

Винсент Ван Гог

АНЕКСИ

8.1 АНЕКС 1: УНЕСКО ИСЦЕД НИВОИ ОБРАЗОВАЊА УКРАТКО

КАКО ОДРЕДИТИ НИВО ПРОГРАМА		ИСЦЕД НИВО		
ПРИБЛИЖНИ КРИТЕРИЈУМИ ЗА САДРЖАЈ		НАЗИВ НИВОА	ШИФРА	КОМПЛЕМЕНТАРНЕ ДИМЕНЗИЈЕ
ГЛАВНИ КРИТЕРИЈУМИ	СПОРЕДНИ КРИТЕРИЈУМИ			
Образовне карактеристике Базиране у школи или центру Минимални узраст Горња старосна граница	Квалификација особља	Предосновно образовање	0	Нема
Почетак систематског учења и увежбавања читања, писања и математике	Улазак у национално одређене установе или програме основног образовања Почетак обавезног образовања	Основно образовање Прва фаза базичног образовања	1	Нема
Представљање предмета Пуна имплементација базичних вештина и основ за доживотно учење	Улазак након неких 6 година основног образовања Крај циклуса после 9 година од почетка основног образовања Крај обавезног образовања Неколико наставника држи часове у својој области специјализације	Ниже средње образовање Друга фаза базичног образовања	2	Врста наредног образовања или дестинације Оријентација програма

КАКО ОДРЕДИТИ НИВО ПРОГРАМА		ИСЦЕД НИВО	
ПРИБЛИЖНИ КРИТЕРИЈУМИ ЗА САДРЖАЈ		НАЗИВ НИВОА	ШИФРА
ГЛАВНИ КРИТЕРИЈУМИ	СПОРЕДНИ КРИТЕРИЈУМИ		КОМПЛЕМЕНТАРНЕ ДИМЕНЗИЈЕ
Уобичајена пријемна квалификација		(Више) средње образовање	3
Минимални пријемни захтев			
Пријемни захтев, Садржај, Узрост, Трајање		Пост-средње нетерцијарно образовање	4
Минимални пријемни захтев, Врста добијене сертификације, Трајање		Прва фаза терцијарног образовања (не води директно до напредне истраживачке квалификације)	5
Садржај оријентисан на истраживање, Подношење тезе или дисертације	Припремити дипломце за факултетске и истраживачке послове	Друга фаза терцијарног образовања (води директно до напредне истраживачке квалификације)	6

8.2 АНЕКС 2: СПИСАК ПИЛОТ ШКОЛА

Албанија

Едит Дурам – Тирана
Емин Дураку – Тирана
Пјетер Буди – Тирана
Јероним Де Рада – Тирана

Босна и Херцеговина

Друга основна школа – Брчко
Георги Стојков Раковски – Бања Лука
Хусеин еф. Ђозо – Горажде
Хармани I - Бихаћ

Хрватска

Аугуст Цесарец – Загреб
Вис – Вис
Иван Горан Ковачић – Славонски брод
Стјепан Радић – Метковић

Косово⁴⁰

Хасан Приштина – Приштина
Исмајл Кемајли – Приштина
Ћемаил Мустафа – Приштина
Михаил Грамено – Фуше

Македонија⁴¹

Санде Штерјоски – Кичево
Кирил и Методиј – Македонска
Каменица
Стив Наумов – Скопље
Ћорђија Пулевски – Скопље

Црна Гора

Октоих – Подгорица
Милија Никчевић – Никшић
Вељко Дробњаковић – Рисан
Србија – Бар

Србија

Веселин Маслеша – Београд
Михајло Петровић Алас – Београд
Свети Сава – Београд
Исидора Секулић – Београд

Турска

Саир Недим Илкогретим Окулу –
Истанбул
Мурат Атилган Илкогретим Окулу –
Ескисехир
Бејхан Генкај Илкогретим Окулу –
Антакја
Арјантин Илкогретим Окулу - Чанкаја

⁴⁰ Према УНСЦР 1244/99

⁴¹ Бивша југословенска република

8.3 АНЕКС 3:

ИНДЕКС ПОЛИТИКЕ СБА – 1. НАЧЕЛО ОБРАЗОВАЊЕ И ОБУКА ЗА ИНДИКАТОРЕ ПРЕДУЗЕТНИШТВА

НИЖЕ СРЕДЊЕ ОБРАЗОВАЊЕ (ИСЦЕД 2)			
		НИВО 1	НИВО 2
1.7	* ИСЦЕД 2 организација	Окружење традиционалне наставе и учења преовлађује уз мало или без икаквих опција за аранжмане флексибилне наставе и учења који ће водити до промовисања предузетништва као кључне компетенције (нпр. утврђивање могућности, иницијатива, креативност, иновација и преузимање ризика од стране ученика) у нижим средњим школама.	Неки докази аранжмана флексибилније наставе и учења који воде до промовисања предузетништва као кључне компетенције (нпр. утврђивање могућности, иницијатива, креативност, иновација и преузимање ризика од стране ученика) у нижим средњим школама. Докази о неким нижим средњим школама или сарадњи школа са локалним заједницама и предузећима су забележени у полазним подацима (подиндикатор праћења и оцене).

НИВО 3	НИВО 4	НИВО 5
<p>Најмање 5% нижих средњих школа се ангажовало у аранжманима флексибилне наставе и учења који воде до промовисања предузетништва као кључне компетенције (нпр. утврђивање могућности, иницијатива, креативност, иновација и преузимање ризика од стране ученика) у нижим средњим школама. То укључује директну сарадњу између школа, локалних заједница и локалних предузећа.</p> <p>Докази за овај ниво ће се извући из Годишњих извештаја школа (подиндикатор праћења и оцене).</p>	<p>Успостављен регулаторни оквир који обезбеђује аранжмане флексибилне наставе и учења који промовишу предузетништво као кључну компетенцију (нпр. утврђивање могућности, иницијатива, креативност, иновација и преузимање ризика од стране ученика) у нижим средњим школама. То укључује сарадњу између нижих средњих школа, локалних заједница и локалних предузећа.</p>	<p>Најмање 50% нижих средњих школа испуњава регулаторни оквир за аранжмане флексибилне наставе и учења који промовишу предузетништво као кључну компетенцију (нпр. утврђивање могућности, иницијатива, креативност, иновација и преузимање ризика од стране ученика) у нижим средњим школама. То укључује директну сарадњу између школа, локалних заједница и локалних предузећа.</p> <p>Докази за овај ниво ће се извући из Годишњих извештаја школа (подиндикатор праћења и оцене).</p>

НИЖЕ СРЕДЊЕ ОБРАЗОВАЊЕ (ИСЦЕД 2)			
		НИВО 1	НИВО 2
1.8	* ИСЦЕД 2 Предузетништво као кључна компетенција	ПУ у нижем средњем образовању је ограничено на ад хок пројекте који нису део главног тока образовних планова и програма.	ПУ у нижем средњем образовању је ограничено на појединачне иницијативе унутар школа које су познате просветним органима.
1.9	* ИСЦЕД 2 Окружење за учење	Нема материјала за ПУ, експертисе особља или партнерстава са заједницама локалних предузећа.	Докази о развијању предузетничког учења: а) наставни материјали; б) обука наставника која обухвата предузетништво као кључну компетенцију; и ц) споразуми о сарадњи између школа и предузећа.

НИВО 3	НИВО 4	НИВО 5
ПУ у нижем средњем образовању садржи одредбе кључне компетенције предузетништва као саставног обележја националног курикулума.	ПУ у нижем средњем образовању садржи одредбе кључне компетенције предузетништва из националног курикулума и укључено је у наставне планове најмање 25% нижих средњих школа. Докази за овај ниво ће се извући из Годишњих извештаја школа (подиндикатор праћења и оцене).	ПУ у нижем средњем образовању садржи одредбе кључне компетенције предузетништва из националног курикулума и укључено је у наставне планове најмање 50% нижих средњих школа. Докази за овај ниво ће се извући из Годишњих извештаја школа (подиндикатор праћења и оцене).
Најмање 5% нижих средњих школа има: а) наставне материјале за предузетничко учење; б) знања и вештине код особља да подучава предузетништво као кључну компетенцију; и ц) споразуме о сарадњи између школа и предузећа.	Најмање 25% нижих средњих школа има: а) наставне материјале за предузетничко учење; б) знања и вештине код особља да подучава предузетништво као кључну компетенцију; и ц) споразуме о сарадњи између школа и предузећа.	Најмање 50% нижих средњих школа има: а) наставне материјале за предузетничко учење; б) знања и вештине код особља да подучава предузетништво као кључну компетенцију; и ц) споразуме о сарадњи између школа и предузећа.

* Индикатори за ниже средње образовање (ИСЦЕД 2) се нарочито тичу промовисања аранжмана наставе и учења који ће допринети предузетничком духу и понашању

(радозналост, креативност, самосталност, иницијатива, тимски дух) у складу са препорукама Осло агенде ЕУ.

**8.4 АНЕКС 4:
УПРАВНИ ОДБОР СЕЕЦЕЛ-а
И ЕКСПЕРТИ РАДНИХ ГРУПА ЗА ИСЦЕД 2**

УПРАВНИ ОДБОР СЕЕЦЕЛ-А		
ЗЕМЉА	ИМЕ И ПРЕЗИМЕ	УСТАНОВА
Председавајући	Тихана Краљић	Министарство економије, рада и предузетништва Републике Хрватске
Албанија	Гаврил Ласку	Министарство економије, трговине и енергије
Албанија	Тешта Демети	
Босна и Херцеговина	Драган Миловић	Министарство спољне трговине и економских односа
Босна и Херцеговина	Весна Пуратић	Министарство цивилних послова
Хрватска	Драгица Карайић	Министарство економије, рада и предузетништва
Хрватска	Жељка Мркша Мазалин	Министарство економије, рада и предузетништва
Косово	Насер Грајчевци	Агенција за подршку МСП/ Министарство трговине и индустрије
Косово	Валбона Фетиу-Мјеку	Министарство просвете, науке и технологије

УПРАВНИ ОДБОР СЕЕЦЕЛ-А		
ЗЕМЉА	ИМЕ И ПРЕЗИМЕ	УСТАНОВА
Македонија	Имерали Бафтијари	Министарство економије
Македонија	Георге Николов	Министарство просвете
Црна Гора	Марија Иличковић	EliC Montenegro / Дирекција за развој МСП
Црна Гора	Слободанка Лола Радуловић	EliC Montenegro / Дирекција за развој МСП
Србија	Катарина Обрадовић Јовановић	Министарство економије и регионалног развоја
Србија	Радован Живковић	Министарство просвете
Турска	Ибрахим Букел	Министарство националног образовања
Турска	Некла Халилоглу	КОСГЕБ Центар за развој предузетништва
Комисија ЕУ	Марко Цуравић	Општа управа за предузетништво и индустрију
Комисија ЕУ	Бо Каперман	Општа управа за предузетништво и индустрију

РАДНА ГРУПА ЗА ИСХОДЕ УЧЕЊА		
ЗЕМЉА	ИМЕ И ПРЕЗИМЕ	УСТАНОВА
Албанија	Пранвера Камани	Министарство просвете и науке
Босна и Херцеговина	Славица Ивошевић	Агенција за предшколско, основно и средње образовање – Одељење за стручно образовање и усавршавање
Хрватска	Здравко Ткалец	Образовни конзорцијум Зрински
Косово	Валбона Фетиу-Мјеку	Министарство просвете, науке и технологије, Одељење за ВЕТ
Македонија	Сузана Костадинова	Министарство економије
Црна Гора	Драгутин Шћекић	Основна школа „Народни херој Саво Илић“
Србија	Биљана Димитријевић	Привредна комора Србије
Турска	Ибрахим Букел	Министарство националног образовања
Координатор радне групе	Ханс Јерген Кнудсен	Колеџ Универзитета Метрополитен (Данска)

РАДНА ГРУПА ЗА УСАВРШАВАЊЕ НАСТАВНИКА

ЗЕМЉА	ИМЕ И ПРЕЗИМЕ	УСТАНОВА
Албанија	Мимоза Аголи	Министарство просвете и науке
Босна и Херцеговина	Весна Пуратић	Министарство цивилних послова
Хрватска	Нарциса Војновић	Агенција за образовање и усавршавање наставника
Косово	Валбона Фетиу-Мјеку	Министарство просвете, науке и технологије, Одељење за ВЕТ
Македонија	Блерим Златко	Провредна комора северозападне Македоније
Црна Гора	Ирма Руговац	Стручна школа „Букадин Букадиновић“
Србија	Силва Мишљеновић	Министарство просвете
Турска	Сејда Усилдиз	Министарство националног образовања
Координатор радне групе	Сузан Готлиб	Колеџ Универзитета Метрополитен (Данска)

РАДНА ГРУПА ЗА ПРЕДУЗЕТНЕ ШКОЛЕ		
ЗЕМЉА	ИМЕ И ПРЕЗИМЕ	УСТАНОВА
Албанија	Ениана Вели	Државна школа „Јероним де Рада“
Босна и Херцеговина	Слободан Марковић	Агенција за развој МСП Републике Српске
Хрватска	Жељка Мркша Мазалин	Министарство економије, рада и предузетништва
Косово	Валбона Фетиу-Мјеку	Министарство просвете, науке и технологије, Одељење за ВЕТ
Македонија	Елизабета Јовановска Радановик	ВЕТ – Центар за стручно образовање и обуку
Црна Гора	Слободанка Лола Радуловић	Дирекција за развој МСП
Србија	Радован Живковић	Министарство просвете
Турска	Мустафа Аксој	Министарство националног образовања
Координатор радне групе	Ханс Кристијан Ралкинг	Консултантска кућа ХЦ Ралкинг (Данска)

8.5 АНЕКС 5:

ПРИМЕРИ ИДЕЈА ЗА КЉУЧНЕ ПРЕДМЕТЕ И АКТИВНОСТИ У ШКОЛИ

Пример за математику:

Математика има велики значај за развој ученика и њихову припрему за даље образовање или рад, кроз стицање математичке компетенције, као и кроз способност апстрактног размишљања и систематског решавања проблема.

Предузетничко учење у настави математике може да се примени повезивањем предмета са радном и животном средином у пракси, односно применом математике у областима грађевине, финансија, истраживања тржишта, техничког инжењеринга и друго.

- Истраживање унутар школе, анализа резултата и коришћење графикана у презентацијама.
- Примена практичних знања стечених на часовима математике, као што су:
 1. прављење личног буџета;
 2. процена трошкова за организовање екскурзије/догађаја;
 3. примена просечне вредности за различите цене истог производа;
 4. израчунавање неопходне количине/величине материјала за прављење производа/услуге;

5. коришћење процентуалних обрачунавања у трговини;
6. примена Питагорине теореме у одређивању правоугла на терену.

Ученицима може да се да задатак у ком ће користити своја знања из математике да планирају сопствени буџет, односно да направе неку врсту финансијског плана. То би им помогло да побољшају квалитет свог живота кроз правилну расподелу новца. Финансијски план или буџет је способност доношења одлука и истовременог избора како да се задовоље основне људске потребе. Без овог финансијског плана, импулсивно трошење може да доведе до мањка пара, ма колики џепарац да добијају. Ако се ученици оспособе да праве овакву врсту плана, биће им лакше да се прилагоде будућим, променљивим економским условима. Оваква активност би могла да помогне ученицима да развију економску и пословну писменост.

То би могло да се постигне у три корака:

1. увођење речи као што су буџет, приход и слично;

2. поређење прихода и расхода;
3. прављење индивидуалног буџета.

Пример за историју:

Свака тема из наставног програма за историју је обично лекција за будућност у друштвено-економском и политичком контексту. Предузетничко учење у настави историје помаже ученицима да боље разумеју људску историју, проблеме са којима се људи суочавају, њихове ставове и уверења, активности и догађаје у којима учествују. То омогућава ученицима да разумеју и боље се упознају са друштвено-економском средином у прошлости и тако боље разумеју своју улогу у будућем развоју.

- Посета локалним историјским споменицима у циљу повезивања предмета са локалном историјом
- Спровођење историјског истраживања
- Развој критичког и самосталног прегледа историјских чињеница и њихова анализа, ради формирања прописних, уравнотежених и реалних ставова о историјским догађајима
- Организовање музејске изложбе у школи
- Прављење мултимедијалне презентације о историјским темама
- Истраживање предузетничке културе кроз историју и анализирање чувених предузетника и њиховог начина рада
- Анализа посебних тема у вези са запошљавањем и тржиштем рада и њиховим утицајем на друштвено-економску ситуацију у локалној заједници и држави.

Узмите за пример Кристофера Колумба. Он је врло позната историјска личност и ученици уче о њему на часовима историје. Као предузетнички задатак, деца могу да добију да напишу радну биографију (ЦВ) Кристофера Колумба, где ће морати да истражују о његовом животу много детаљније, а на тај начин ће се показати њихова креативност. То такође може да се направи као интердисциплинарни задатак, тако што ћете затражити од ученика да напишу његову биографију на другом језику. Могу да затраже помоћ од њиховог наставника другог језика, пошто готово сваки уџбеник за енглески језик садржи и одељак о писању, а једна од тема јесте писање ЦВ-а и писма за пријављивање. Друга опција је да ученици разговарају о томе колико је Кристофер био важан за европско тржиште због нових производа које је увео након откривања Америке.

Пример за језике (применљиво и за матерњи и за стране језике):

То би могло да се постигне кроз активности израде пројекта. Ученицима би могао да се да задатак да направе новине за које ће написати чланке о друштвено-економској ситуацији у региону, између осталог. Наравно, за то ће им се дати одређени рок. Овакав рад захтева темељно истраживање, али ће их такође подстаћи на самосталан рад и преузимање иницијативе. Било би корисно за развијање информатичке компетенције кроз писану комуникацију, прављење презентације, писање чланака, огласа и слично.

Предузетничко учење у овом контексту би помогло развијању писане и усмене комуникације, на пример отворени дан у школи где би могли да представе свој рад вршњацима, родитељима и члановима локалне заједнице, а можда и новинама. Оваква манифестација би такође унапредила развој генеричких вештина и формирање предузетничких ставова.

ПС: Познавање страних језика би могло овде да се искористи кроз понуду локалним компанијама да им се направе брошуре, леци, јеловници на матерњем и неком другом језику?

Пример за биологију, хемију, географију

Коришћењем примера намирница и исхране могли би да се повежу следећи предмети:

- Поређење пољопривреде и прехранбене производње по земљи, продуктивности и смањењу непродате робе (географија);
- Здрава исхрана, припрема јеловника, потрошачко трошење, трошкови (биологија);
- Коришћење хемијских супстанци у производњи хране и прерађивачкој индустрији (хемија);
- Органска храна наспрам конвенционалне хране, опортунитетни трошкови;
- Потражња и понуда производа (одређене врсте хране).

Пример за географију

Примена предузетничког учења у настави географије је могућа на неколико начина:

сарадња са локалним предузећима, организацијама и институцијама у областима као што су: туризам, транспорт, путовања, индустрија, демографија, тржиште рада, заштита животне средине и друго.

- Развој предузетничког размишљања кроз дискусију о локалним и глобалним питањима, као што су прехранбена индустрија, проблем недостатка хране.
- Компаративне предности привреде једне земље наспрам друге.
- Омогућавање ученицима да размишљају глобално, а делују локално на плану заштите животне средине и одрживог развоја, уређењем школског дворишта/ учионице, кроз теме о рециклажи, заштити вода, итд.

Пример за информатику

Предузетничко учење у информатици може да се примени кроз практична знања у областима као што су статистичка анализа, развој једноставних апликација, прављење различитих база података за школу или локалну заједницу, израда школских новина, публикација и промотивних материјала (веб-сајтови, видео записи, брошуре, итд.).

На тај начин ученици препознају важност информационих технологија у савременом друштву, било у области пословања или за личне потребе.

Примена практичних информатичких знања укључује:

1. прикупљање и анализу података, презентовање резултата истраживања;
2. израду постера, часописа, брошура, школских новина и тд.;
3. коришћење софтвера за обраду видео материјала како би се направили филмови о школи или локалној заједници;
4. израда веб-сајтова за предузетништва у локалној заједници;
5. прављење додатних учила и њихово објављивање на веб-сајту школе.

Пример за активности у школи

Леонардо да Винчи је подесна личност ако желите да повежете школске предмете истраживањем његовог живота и дела. Математички закон односа дужина може да се посматра у уметности (сликарство, скулптура), музици (неке музичке изведбе), природи (биологија), архитектури. Неки изуми који се данас користе у техници су врло подстицајни. Резултати ученичких истраживања могу да се користе за:

- организовање изложбе о раду уметника;
- израду постера као прегледа његовог дела (планирање активности и буџета);
- организовање писања састава и радне биографије (језик, страни језик, историја);
- дискусију о бројним занимањима, нарочито архитектури (информисање о каријери);
- дискусију на тему „Шта је лепо?“.

8.6 АНЕКС 6:

ПИТАЊА ЗА НАСТАВНИКЕ НА КРАЈУ ПИЛОТ ФАЗЕ

Предузетничко учење као кључна компетенција за доживотно учење

Ова питања су отвореног тима и служе томе да вам омогуће давање информација за које сматрате да би користиле разумевању и побољшању другог издања „Предузетничко учење: приступ кључној компетенцији“. Молимо вас да одговорите на њих најбоље што умете.

1. Да ли је документ био лак за коришћење и да ли вам је помогао у личном усавршавању? Да ли сте нешто научили, и ако јесте, шта је то?
2. Који садржај вам је био најтежи да га реализујете?
3. Наведите пет (5) најважнијих компетенција за предузетног наставника.
4. Дајте коментар о променама које сте приметили код ваших ученика насталих од предузетничког учења.
5. Дајте коментар о изазовима или препрекама са којима сте се суочили.
6. Како су родитељи и заједница реаговали на спровођење предузетничког учења?
7. Дајте нам своје сугестије о томе како побољшати предузетничко учење у школи, локалној заједници и вашој земљи.

**8.7 АНЕКС 7:
ОБРАЗАЦ ОБАВЕЗНОГ ПЛАНА ЧАСА**

УПИТНИК ЗА СТРУЧЊАКЕ У ШКОЛИ		
Земља (<i>попуните</i>)		
Назив школе (<i>попуните</i>)		
Наставник (<i>заокружите и попуните</i>)	1. Мушки 2. Женски	Име и презиме (<i>пожељно</i>)
Област наставног програма (<i>попуните</i>)		
Предмет (<i>попуните</i>)		
Бр. ученика у одељењу (<i>попуните</i>)	Збир	1. Мушки 2. Женски
Просечан узраст ученика (<i>попуните</i>)		
Датум одржавања часа (<i>попуните</i>)		
Исход учења (<i>попуните</i>)		

Циљеви часа (попуните)	
Неопходни материјали (попуните)	
Наставне методе (попуните)	
Активности ученика (попуните)	
Разрада процедура (попуните)	
Задаци процене (попуните)	
Напомене наставника (попуните)	

**8.8 АНЕКС 8:
УПИТНИК ЗА СТРУЧЊАКЕ У ШКОЛАМА**

УПИТНИК ЗА СТРУЧЊАКЕ У ШКОЛИ			
Земља (<i>попуните</i>)			
Назив школе (<i>попуните</i>)			
Пол (<i>заокружите</i>)	1. Мушки	2. Женски	
Старост (<i>попуните</i>)			
Ја сам: (<i>заокружите и попуните</i>)	1. Наставник		2. Члан руководства школе
	1.1.....(<i>област наставног програма</i>)		
	1.2.....(<i>предмет</i>)		
Радно искуство (<i>закружите</i>)	1. до 5 година	3. 10 до 15	5. 21 до 25
	2. 6 до 10	4. 16 до 20	6. 26 и више

ОДАБЕРИТЕ У КОЈОЈ МЕРИ СЕ СЛАЖЕТЕ ИЛИ НЕ СА СЛЕДЕЋИМ ИЗЈАВАМА	УОПШТЕ СЕ НЕ СЛАЖЕМ	НЕ СЛАЖЕМ СЕ	НИЈЕДНО	СЛАЖЕМ СЕ	ПОТПУНО СЕ СЛАЖЕМ
Култура у мојој земљи је врло погодна за предузетничку делатност.					
Иновације су централни фактор у животу наше школе.					
Улажем доста свог времена у то да побољшам функционисање школе.					
Предузетници могу да донесу нашој школи додатну вредност.					
Моји пријатељи цене предузетничку делатност изнад других делатности и каријера.					
Стручњаци у школи треба да знају за пословна удружења, органе подршке и друге изворе помоћи предузетницима и предузетништву.					
Верујем да ауторитет који имам у школи је превасходно резултат моје стручности у одређеној области.					
Предузетници су добродошли у мојој учионици.					
Креативна атмосфера у школи ме инспирише да развијам идеје за нове активности.					
Пристап концентрисан на наставника пружа најефикасније резултате.					

ОДАБЕРИТЕ У КОЈОЈ МЕРИ СЕ СЛАЖЕТЕ ИЛИ НЕ СА СЛЕДЕЋИМ ИЗЈАВАМА	УОПШТЕ СЕ НЕ СЛАЖЕМ	НЕ СЛАЖЕМ СЕ	НИЈЕДНО	СЛАЖЕМ СЕ	ПОТПУНО СЕ СЛАЖЕМ
Бити предузетник подразумева више предности него недостатака.					
Верујем да су конкретни резултати потребни да би се проценио професионални успех.					
У последње две године, наша школа је спровела бројне активности које раније нису биле испробаване.					
Већина људи у мојој земљи сматра да је бити предузетник неприхватљиво.					
Верујем да предузетничка компетенција може да се развије.					
Увек сам напорно радио/ла да будем међу најбољима у мојој области.					
Предузетници стварају нова радна места.					
Предузетништво може да се научи.					
Предузетништво је основ стварања богатства, и свима нам користи.					
Наставници треба да размишљају на предузетнички начин.					

СТРУЧЉАЦИ У ШКОЛИ И ПРЕДУЗЕТНИШТВО

ЗАОКРУЖИТЕ ТРИ (3) ИЗЈАВЕ СХОДНО СОПСТВЕНОМ МИШЉЕЊУ

Да би започео нов посао, предузетник треба да:

- Има финансијска средства за започињање посла
- Има посебне вештине и способности
- Буде иновативан
- Зна могућности и ризике
- Зна како да припреми пословни план
- Познаје људе из пословне заједнице
- Био је добар ученик
- Има жељу да се запосли у успешној компанији

ЗАОКРУЖИТЕ САМО ЈЕДАН (1) ОДГОВОР НА СЛЕДЕЋА ПИТАЊА

Продуктивност је:

1. зарадити више новца
2. произвести одређен број производа у датом периоду времена
3. постићи циљ у сваком случају

Плаћамо порезе:

1. да би државни службеници имали шта да раде
2. да се задовољи потреба за јавним добром
3. да би пензионери могли боље да живе

ЗАОКРУЖИТЕ САМО ЈЕДАН (1) ОДГОВОР НА СЛЕДЕЋА ПИТАЊА

Највише ограничен ресурс је:	<ol style="list-style-type: none">1. злато2. соларна енергија3. ваздух4. време5. вода
Јавно добро је:	<ol style="list-style-type: none">1. улично осветљење2. градски паркови3. образовање4. јавни превоз5. војска
За дан Св. Валентина (дан заљубљених) цена цвећа расте зато што:	<ol style="list-style-type: none">1. цвећари су тако одлучили2. Гринпис се бори против уништења цвећа3. има мање цвећа зими4. потражња је повећана5. јефтиније је од накита

**НАПРАВИТЕ СПИСАК ЛИЧНИХ ПРИОРИТЕТА
РАНГИРАЈТЕ ИХ ПО СОПСТВЕНОМ ИЗБОРУ, С ТИМ ДА ЈЕ 1 НАЈВИШЕ, А 5
НАЈНИЖЕ**

За вашу годишњицу на послу, можете да
изаберете једну од следећих награда:

1. брендирани ручни сат.....
2. викенд у велнес центру.....
3. лаптоп.....
4. обуку за стручно усавршавање.....
5. додатне дане за годишњи одмор.....

Који је, по вашем избору, опортунитетни
трошак?
(запишите одговор)

ЗАОКРУЖИТЕ САМО ЈЕДНУ (1) ИЗЈАВУ СХОДНО СОПСТВЕНОМ МИШЉЕЊУ

Предузетничка прилика за бизнис је:

- Знати како припремити пословни план
- Знати препознати нешто што има потенцијала за бизнис и веровати да је то могуће
- Имати новца
- Завршити са својим образовањем
- Имати слободног времена

СЕЕЦЕЛ

Центар за предузетничко учење Југоисточне Европе

Селска цеста 217 / IV

ХР – 10000 Загреб, Хрватска

www.seecel.hr

Пројекат финансира Европска унија

Пројекат реализује СЕЕЦЕЛ

Пројекат суфинансира Министарство економије, рада и предузетништва Републике Хрватске

„Ова публикација је израђена уз финансијску помоћ Европске уније. Искључиву одговорност за садржај публикације сноси СЕЕЦЕЛ и ни под којим околностима се не може сматрати да она одражава став Европске уније.“